

Bijtijds⁰⁴

e-Magazine

Wetenschappelijk Bureau BBB

**WETENSCHAPPELIJK
BUREAU
BBB**

Wat we doen!

Het Wetenschappelijk Bureau BBB is een vernieuwend politiek wetenschappelijk bureau waar denkers en doeners elkaar ontmoeten. Vanuit het gedachtegoed van BBB doen wij onderzoek, publiceren wij rapporten, geven wij lezingen en organiseren wij bijeenkomsten. Zo dragen wij bij aan actuele kennisinzichten en signalen ten dienste van de samenleving.

Met deze inzichten en onderzoek, dragen wij bij aan het maatschappelijke debat ten behoeve van de burgers op alle politieke niveaus: gemeentelijk, provinciaal, nationaal, binnen waterschappen en Europees.

Wij willen de Nederlandse samenleving inspireren met nieuwe ideeën en praktische aanbevelingen, gebaseerd op wetenschappelijk of toegepast onderzoek. Met gezond verstand. Onze benadering is niet hoogdravend of afstandelijk, maar juist nabij, dienstbaar en in samenwerking met partners, met het oog op een BBBeter Nederland voor alle burgers, in het algemeen belang.

Activiteiten

De stichting stelt haar onderzoeksagenda onafhankelijk vast, met een zekere afstand tot de dagelijkse politieke hectiek, terwijl ze tegelijkertijd verbonden blijft met zowel de Vereniging als de politieke fracties van BBB.

Onderzoek

Het Wetenschappelijk Bureau BBB onderzoekt belangrijke maatschappelijke onderwerpen voor de leden en alle delen van BBB en publiceert hierover. Ook deelt het Wetenschappelijk Bureau de inzichten met de Nederlandse samenleving als geheel via deze website.

Lezingen en bijeenkomsten

Naast onderzoek organiseert het Wetenschappelijk Bureau BBB lezingen en thema- en publieksbijeenkomsten. Vanuit deze activiteiten komen wij ook tot politieke adviezen en aanbevelingen.

Beste lezer,

Graag begroeten wij u als lezer van dit vierde nummer van Bijtijds, het magazine van het Wetenschappelijk Bureau BBB. In dit eerste nummer van 2026 hebben wij een vijftal artikelen opgenomen. Het gaat om opiniestukken en wetenschappelijk geïnformeerde artikelen op diverse onderwerpen. Bij de keuze van de artikelen houden wij rekening met de sociaal-conservatieve signatuur van ons magazine.

Dit jaar zijn er weer verkiezingen: In maart mogen wij naar de stembus voor de gemeenteraadsverkiezingen 2026. De gemeenteraadsverkiezingen krijgen meestal minder aandacht dan de landelijke verkiezingen voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Weliswaar is dit begrijpelijk vanuit het oogpunt van de grotere invloed die de Tweede Kamer heeft op het bestuur en de maatschappelijke inrichting van Nederland dan de gemeente. Maar tegelijkertijd is het zorgelijk: Mensen en generaties zijn geworteld in lokale gemeenschappen en samenlevingen zijn eeuwenlang van onderaf opgebouwd. Het sociaal-conservatisme hecht aan deze opbouw in en vanuit lokale gemeenschappen en de gemeenteraadsverkiezingen verdienen dan ook volle aandacht.

Het artikel van Sebas Lammers in dit nummer van Bijtijds gaat over deze waarde van de lokale gemeenschappen en politiek. Hij schrijft over hoe de lokale democratie kan worden versterkt en neemt ons hierbij mee in het denken van twee vooraanstaande filosofen, namelijk Edmund Burke en Alexis de Tocqueville. Lisa Darouri schrijft in haar opiniestuk over het vraagstuk van eengerelateerd geweld. Een vorm van geweld die met name binnen bepaalde migrantengemeenschappen in Nederland meer aandacht en aanpak verdient. Bart van Heck neemt ons mee over de grens en geeft een inkijkje hoe bepaalde Duitse deelstaten het uitkeringsstelsel hebben geregeld met betrekking tot bijstand en opvang. René van den Hoven onderzoekt de stand van zaken met betrekking tot invasieve rivierkreeften in Nederland en de gevolgen daarvan. Tenslotte geeft Peter Taams zijn opinie op het belang van conservatisme in relatie tot tradities en christendom als bedding voor ons leven en houvast voor een moreel kompas.

Wij staan open voor reacties van lezers op het mailadres: wetenschappelijkbureau@boerbürgerbeweging.nl. Ook nodigen wij u als lezer uit om een artikel te schrijven voor Bijtijds, in samenspraak met de redactie.

Namens de redactie van Bijtijds,
Stephan Nuij

Inhoud

Hoe met Burke en Tocqueville de lokale democratie kan worden versterkt.	4
Opiniestuk: Eengerelateerd geweld en relationele dynamieken.	12
De Bezahlkaart als richtingwijzer voor een doelmatig en eerlijk bijstandsbeleid.	16
Bestrijding Rode Amerikaanse Rivierkreeft in Nederland.	20
Opiniestuk: de Architectuur van de Ernst. Morele ernst in een tijd van sentiment, conservatisme als verantwoordelijkheid.	30

Hoe met Burke en Tocqueville de lokale democratie kan worden versterkt

Sebas Lammers

De wortels van onze huidige democratie liggen in de lokale gemeenschappen en gemeentes, aangezien Nederland een lange traditie van lokaal zelfbestuur kent. Al in de dertiende eeuw sloegen mensen de handen ineen om samen te werken tegen het water en het land leefbaar te houden. Van hieruit ontstonden waterschappen en polderbesturen. Dit bestuur was relatief egalitair voor die tijd, aangezien burgers vertegenwoordigd werden, alhoewel op een andere manier dan tegenwoordig. In de late middeleeuwen was er een lappendeken aan privileges en rechten van lokale gemeenschappen ontstaan.¹ Ondanks onze gematigde volksaard is het dus niet verwonderlijk dat edellieden zich in de zestiende eeuw verzetten tegen de nieuwe Spaanse koers van centralisatie en uniformering, die het “eigenaarschap” en de autonomie van lokale gemeenschappen aantastte. Met deze “conservatieve revolutie” wilden de Nederlanders hun decentrale tradities behouden.² Het van onderop organiseren van de maatschappij zit Nederlanders dus in het DNA.

Anno 2026, met de gemeenteraadsverkiezingen voor de deur, staat de lokale democratie onder druk. Waar Nederland vlak na de Tweede Wereldoorlog nog meer dan duizend gemeenten kende, zijn dit er nu slechts 342. Gemeenten zijn ten prooi gevallen aan schaalvergroting via herindelingen, waarvan in de afgelopen jaren veel in de kabinetten Rutte II en III zijn doorgedrukt, vaak tegen de wens van burgers in.³ Bovendien zien we zowel landelijk als lokaal dat de bestuurscultuur binnen de overheid getechnocratiseerd is. Dit wil zeggen dat er wordt uitgegaan van efficiëntie en effectiviteit en er gezocht wordt naar optimale, objectieve oplossingen voor problemen. Deze bestuurscultuur wordt gedomineerd door kosten- en batenanalyses, modellen en bedrijfsmatige rationaliteit.

Echter heeft deze bestuurlijke benadering weinig oog voor de politieke en maatschappelijke gevolgen. Volgens politicoloog Tom van der Meer vergroot het de kloof tussen burger en bestuurder, en draagt dit bij aan de “betrouwbaarheids crisis” waarmee de overheid kampt.⁴ Tevens verdrukt deze bestuurscultuur

de gemeenteraad.⁵ Aangezien dit leidt tot een lager vertrouwen onder burgers, dat bungelt tussen ongeveer 20 en 40 procent, zien we ook de polarisatie toenemen.⁶ Nu is stevig politiek debat noodzakelijk in een democratie, maar daarnaast worden lokale politici steeds vaker bedreigd.⁷ Lokale politici krijgen namelijk direct met burgers te maken, hetgeen we teruggezien hebben in de recente heftigheid van de boeren- en asielprotesten.⁸

Desalniettemin is het vertrouwen in de gemeente hoger dan in de landelijke regering.⁹ Juist hierom kan de lokale politiek een cruciale bijdrage leveren aan meerdere maatschappelijke problemen. Daarom staat hier de volgende vraag centraal: Hoe kunnen de politieke theorieën van Edmund Burke en Alexis de Tocqueville normatieve en institutionele argumenten leveren voor de versterking van de lokale democratie in Nederland? Allereerst blijkt uit Burkes *Bespiegelingen over de Revolutie in Frankrijk* dat de praktijkgerichtheid van de lokale politiek waardevol is. Burke heeft daarnaast ook oog voor de deugd van prudentie, het

Sebas Lammers heeft geschiedenis gestudeerd aan de Universiteit Utrecht en studeert momenteel politicologie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij is onder meer geïnteresseerd in politieke geschiedenis en filosofie, en daarnaast ook in de geschiedenis van de Republiek in de vroegmoderne tijd.

tegelijkertijd behouden en hervormen, een contract tussen generaties en de rol van *little platoons*. Vervolgens zal ik enkele argumenten vanuit Tocquevilles klassieke werk *Over de Democratie in Amerika* aanhalen. Vooral zijn nadruk op gemeenten als “scholen van vrijheid”, burgerschap en de verdeling van macht springen in het oog. Tenslotte pas ik de lessen uit deze werken toe op de huidige situatie in Nederland. Ik zet hierbij uiteen hoe deze kunnen bijdragen aan de aanpak van meerdere problemen, zoals de technocratische bestuurscultuur, schaalvergroting en het resulterende lage vertrouwen.

1. Edmund Burkes Kijk op het Lokale

Edmund Burke (1729-1797) was al enkele decennia parlementariër in het Lagerhuis, toen in 1789 de Franse Revolutie uitbrak. Van begin af aan was hij hier zeer kritisch op, blijkens uit zijn in 1790 geschreven boek *Bespiegelingen over de Revolutie in Frankrijk*.¹⁰ Centraal in Burkes kritiek staat dat de revolutionairen bestaande structuren wilden vernietigen en hiervoor in de plaats een nieuwe samenleving wilden ontwerpen, gebaseerd op hun eigen principes en idealen.¹¹ Met zijn kritiek op deze gedachte formuleert hij een idee over wat goede politiek zou moeten zijn en vanuit deze ideeën vloeien meerdere argumenten voort waarmee Burke het belang van het lokale benadrukt.

Allereerst stelt Burke dat deugdzaamheid een cruciale eigenschap is die een persoon geschikt maakt om te regeren, waarbij hij een speciale plaats inruimt voor wijsheid, prudentie of bedachtzaamheid. Volgens Burke hield de wijsheid van de “oude wetgevers” in dat zij een studie maakten van de menselijke natuur, juist omdat zij met burgers te maken krijgen en de samenleving complex is. Het is hierbij belangrijk dat eenieder volgend de rechtvaardigheid krijgt wat hem toebehoort.¹² Een goed bestuurder heeft het algemeen belang op het oog en begrijpt dat hiervoor noodzakelijk is bestaande instituties op juiste wijze in te zetten, aangezien instituties mensen vormen en hierin de wijsheid van generaties ligt verankerd. Eveneens houdt prudentie volgens Burke in dat de politicus zoekt naar evenwicht in moreel-maatschappelijk opzicht, aangezien politiek balans houdt tussen verschillende goede of zelfs kwade dingen; het is morele rekenkunst.¹³

Hieruit vloeit voort dat politiek volgens Burke inhoudt dat de politicus tegelijkertijd dient te behouden en te hervormen. Dit betekent dat de oude, bruikbare delen

van het bestel worden bewaard en de veranderingen hieraan worden aangepast, hetgeen leidt tot een bestendige politiek. Dit vergt behoedzaamheid en bedachtzaamheid. Voornamelijk in dit punt ligt de praktische benadering van Burkes filosofie, omdat dit proces van behouden en hervorming vraagt om “oplossingsgericht verstand” en “vindingrijkheid”. Dit gaat regelmatig langzaam, aangezien het erom vraagt dat mensen samenwerken en compromis zoeken tussen tegenstrijdige belangen in onze gemeenschappen.¹⁴ Staatskunde is dan ook op praktische doeleinden gericht; ervaring speelt hierin een cruciale rol, omdat deze wijsheid en waardigheid met zich meebrengt.¹⁵ Vanzelfsprekend zijn dit bredere politieke uitgangspunten, maar we zien dat deze praktijkgerichtheid juist in lokale context kan worden beoefend. Immers, lokale politici staan dichtbij hun burgers en de gemeenschap, en zijn vaak minder ideologisch gedreven. Hierdoor zijn ze als geen ander in staat evenwicht te vinden tussen verschillende belangen; zij krijgen op de meest concrete wijze met mensen te maken en kunnen dit meenemen in hun besluiten.

In relatie met het bovenstaande houdt wijsheid tevens in dat de “hele reeks generaties ook haar aandeel krijgen in de besluiten die haar zo diep raken”. Burke benadrukt daarom een contract tussen generaties. Dit contract vormt het voornaamste principe dat ten grondslag ligt aan de staat en haar wetten, aangezien hierbij rekening gehouden wordt met wat de “huidige bezitters” van hun voorouders hebben ontvangen en zij hun nageslacht verschuldigd zijn. Het bindt mensen aan een toegewezen plaats, hetgeen zijn contract relationeel in plaats van individualistisch maakt. Te gemakkelijke verandering tast het erfgoed en zijn continuïteit aan.¹⁶ De lokale gemeenschap met haar instituties vormt één van de uitingvormen van dit contract. Ondanks dat er tegenwoordig meer mobiliteit is dan vroeger wonen sommige families al een lange tijd in dezelfde gemeenschap. En waar mensen in een nieuwe gemeente komen wonen, zien zij tal van instituties die hen onderdempelen in de verbintenis tussen verleden, heden en toekomst.

Dit zijn de zogeheten *little platoons*, waarmee Burke “onze gehechtheid aan onze onderafdeling in de samenleving” bedoelt. Met dit “kleine peloton” doelt hij op instituties en verenigingen zoals het gezin, de kerk, een koor, de voetbalvereniging, kortom *civil society*.¹⁷ Deze instituties staan los van een enkel individu, waardoor deze al decennia (of soms langer)

een ontmoetingsplek bieden. Essentieel is namelijk dat tradities van onderop ontstaan, vanuit onze neiging ons te verenigen, in plaats van top-down. Hierbij ontwikkelen zich ook tal van *checks and balances*, aangezien mensen fouten maken en deze corrigeren over de tijd.¹⁸ Eveneens behorend tot dit kleine peloton zijn politieke instituties, waaronder de lokale politiek. Deze vervult niet alleen een cruciale rol als institutie dat zichzelf ontwikkeld heeft, maar ook omdat deze juist dichtbij de samenleving van onderop staat. Zij kan de kleine pelotons faciliteren, ondersteunen en beschermen.

2. Alexis de Tocqueville en de Lokale Democratie

In de negentiende eeuw reisde de Fransman Alexis de Tocqueville (1805-1859) door de Verenigde Staten om lessen te trekken uit de Amerikaanse democratie voor zijn thuisland Frankrijk. Hier was de democratie tijdens de Franse Revolutie namelijk “overgelaten aan wilde instincten”. Volgens Tocqueville gaat democratie niet slechts om een politiek systeem, maar duidt het op de vermenging van rangen, ofwel de standsgelijkheid. De komst hiervan is een “voorbeschikt feit”.

Daarom is er “behoefte aan een nieuwe politieke wetenschap”, om de onvermijdelijke democratie te onderrichten, haar zeden te zuiveren en het staatsbestel te wijzigen.¹⁹ Dit heeft geresulteerd in twee boeken. Deel één concentreert zich primair op de politiek-institutionele elementen van de democratie. Deel twee spitst zich toe op de gevolgen van de gelijkheid voor de zeden, gewoonten en denkwijzen in de burgerlijke samenleving.²⁰

Tocqueville ruimt in zijn werk een speciale plek in voor de lokale politiek. Allereerst omdat hij stelt dat de “kracht van vrije volken in de gemeente” ligt. Gemeentelijke instituties zijn namelijk scholen voor de vrijheid. Met “gemeente” bedoelt Tocqueville “het eerste element waaruit volken bestaan; het is het sociale molecuul”, ofwel een zichzelf besturende gemeenschap.²¹ De gemeentelijke vrijheid stamt uit het idee van volkssoevereiniteit, waarin het volk de bron van macht vormt, en wordt benadrukt dat gemeenschap(pen) autonoom zijn en in vrijheid over hun eigen kwesties beslissen. Dit vloeit voort uit het principe dat een gemeenschap “de beste beoordelaar is wanneer het zijn eigen specifieke belangen betreft”. Doordat burgers onderdeel zijn van een dergelijke onafhankelijke gemeenschap, krijgen ze veel ver-

antwoordelijkheden mee en zullen zij het nuttig beschouwen om zich met hun naasten te binden. “Ontneem de gemeente haar macht en haar onafhankelijkheid en u vindt er voortaan slechts onderdanen en geen burgers.”²² De gemeente vervult hierbij een cruciale rol in de “opvoeding” van individuen tot politiek geëngageerde burgers. Aangezien burgers door te participeren in de lokale gemeenschap leren te luisteren, te debatteren en te discussiëren, en te samenwerken met anderen.²³

Tevens van belang is Tocquevilles onderscheid tussen bestuurscentralisatie en administratieve centralisatie. De eerste duidt op dat besluiten over algemene politieke kwesties en wetten centraal genomen worden, en dus de hele Unie aangaan, terwijl administratieve centralisatie betekent dat ook het dagelijks bestuur en de uitvoering gecentraliseerd is. In de Verenigde Staten is er “maximale bestuurscentralisatie” met een sterke federale staat, maar administratieve decentralisatie. Hierdoor ligt alledaags, concreet bestuur bij lokale gemeenschappen zelf en is de macht verdeeld.²⁴ Doordat de macht in het Amerikaanse staatsbestel verspreid is, wekt dit belangstelling op voor de publieke zaak. Immers, burgers hebben daadwerkelijk zeggenschap over hun gemeenschap en de lokale politiek staat het dichtst bij haar burger. Hierdoor wordt de publieke zaak tastbaar, hetgeen tegelijkertijd een basis vormt voor gematigd patriotisme. Dit omdat vaderlandsliefde ontstaat via het handelen en in Amerika voelt de burger zich via de gemeente onderdeel van het bestuur; vaderlandsliefde ontstaat met de uitoefening van rechten en het samenvallen van persoonlijk en algemeen belang.²⁵

In democratieën is burgerschap een cruciale correctie op enkele van haar tekortkomingen. Aangezien democratische volkeren voor de gelijkheid een “vurige, onverzadigbare, eeuwige en onoverwinnelijke hartstocht” koesteren, kiezen zij deze boven de vrijheid. De gelijkheid heeft meerdere gevolgen, waaronder dat het leidt tot individualisme, hetgeen een gevoel is dat de burger ertoe aanzet zich af te zonderen met zijn familie en vrienden van de bredere samenleving en het publieke welzijn. Standsgelijkheid werkt dit in de hand, omdat deze de band tussen mensen ruimer en losser maakt. Met de komst van de standsgelijkheid percipieert het individu zichzelf als onafhankelijk en kunnen zij zich niet voorstellen de ander nodig te hebben.²⁶ Gevolg van deze ontwikkeling is dat democratische volkeren gevoelig zijn voor een

“milde” vorm van despotisme, omdat de “burgerzin” is ondermijnd. Wanneer individualisme diep in de samenleving doordringt, maakt dit individuen zwakker, eenvormig en geïsoleerd; juist hetgeen een despoot wil om macht naar zich toe trekken. Het risico is tevens dat het volk hierdoor naar de centrale staat zal kijken om problemen voor hem op te lossen. Zo werken individualisme en etatisme elkaar in de hand.²⁷

De Amerikanen bestrijden dit gevaar volgens Tocqueville tenslotte via “vrije instellingen” en, overeenkomstig met Burke, *little platoons*. Immers, door burgers zelf taken en verantwoordelijkheid te geven, beseffen zij zich dat zij anderen nodig hebben; hun persoonlijke en het algemeen belang vallen samen. Dit hangt samen met Tocquevilles doctrine van het welbegrepen eigenbelang, omdat deze benadrukt dat het ook in het belang is van het individu om zich voor anderen in te zetten in de maatschappij.²⁸ Om deze vrijheid te verwerven en mild despotisme te voorkomen, is het noodzakelijk dat burgers zich verenigen, omdat dit individuen sterker maakt. Burgers zullen namelijk hierdoor niet enkel naar de staat kijken wanneer er problemen zijn, maar het heft in eigen hand nemen. Dit handelen met een gezamenlijk doel is daarom essentieel voor de individuele vrijheid.²⁹ Naast dat de lokale gemeente zelf een dergelijke associatie vormt, is het zo dat veel verenigingen in de lokale gemeenschap ontstaan en zich hier manifesteren. Hierdoor vormt dit associatievermogen een cruciale waarde van de lokale gemeenschap en democratie.

3. Toepassing op Huidige Nederland

Zoals eerder gesteld, staat de lokale democratie in Nederland onder druk. Het oorspronkelijke Huis van Thorbecke benadrukte juist vanuit het idee dat de samenleving niet maakbaar is, de noodzakelijkheid van bestuur van onderop.³⁰ Daarentegen prevaleerde na de Tweede Wereldoorlog de gedachte dat dit Huis verouderd was, en er vanuit “zakelijkheid” en “maakbaarheid” gereorganiseerd en gecentraliseerd moest worden. Deze technocratisch-rationele denkwijze fundeerde mede de reeks aan gemeentelijke herindelingen die volgde, ondanks dat burgers regelmatig tegenstribbelden. Bestuurders geloofden dat schaalvergroting zou leiden tot betere voorzieningen en efficiënter bestuur, hetgeen als een plausibele theorie klinkt voor schaalvergroting.³¹ Echter worden deze voordelen overschat. Uit meerdere onderzoeken blijkt dat gemeentelijke herindelingen niet leiden tot grotere

doelmatigheid, doordat niet bewezen wordt dat ze kosten besparen of leiden tot betere voorzieningen.³²

Bovendien leidt deze technocratische benadering, met bijgevolg herindelingen en een bepaalde bestuurscultuur, tot negatieve consequenties voor de lokale democratie en identiteit. Zo komen bestuurders op grotere afstand te staan, omdat deze zich moeilijker kunnen begeven tussen hun burgers. Ze verliezen herkenbaarheid.³³ Daarnaast blijkt dat schaalvergroting leidt tot een afname in kiezersopkomst bij verkiezingen en burgerparticipatie in haar geheel.³⁴ Tevens hebben de herindelingen een grote invloed op de lokale volksvertegenwoordiging. Raadsleden verliezen herkenbaarheid, hun relatie met de kiezer wordt verzwakt, de complexiteit van de dossiers neemt toe en ze krijgen met een groter ambtenarenapparaat te maken. Zij worden daardoor beperkt in het uitoefenen van hun controlerende functie en gaan vaak over minder. Het debat wordt bovendien vernauwd door een toename aan technische taal en het “gelijk van de (financiële) rekenmachine”.³⁵ Gezamenlijk met het feit dat de nationale bestuurscultuur is getechnocratiseerd, en burgers hun eigenaarschap en participatie verliezen, zorgt dit voor verminderd vertrouwen in de politiek.

Daarom is een herwaardering van decentraal bestuur en specifiek de gemeenteraad noodzakelijk. Burke leert ons dat politiek een moreel proces is. Hij benadrukt meermaals het belang van de aanwezigheid van deugden, waaronder de deugd van prudentie. Als dergelijke deugden, zoals ook gematigdheid, rechtvaardigheid of integriteit, terugkeren in onze bestuurscultuur kan er tegenwicht worden geboden aan de technocratisering. Vanuit Burkes notie van prudentie ontstaat er aandacht voor de praktijkgerichtheid en vindingrijkheid van de lokale politiek. Immers staan lokale volksvertegenwoordigers dicht bij de gemeenschap, kunnen ze evenwicht vinden tussen verschillende belangen en oog houden voor de verschillende generaties. Zij kunnen weten wat burgers waardevol vinden en vandaaruit tegelijkertijd behouden en hervormen. Een hechte relatie tussen kiezer en volksvertegenwoordigers is hiervoor een vereiste. Dit vraagt om een sterke gemeenteraad tegenover de vaak hoogopgeleide, deskundige bestuurders die de gemeenteraad soms als obstakel zien voor de effectiviteit en efficiëntie van het steeds complexer wordende gemeentebestuur. Op deze manier kan het democratische gehalte toenemen, de belangen van burgers recht worden gedaan en de betrokkenheid worden versterkt.³⁶

Daarnaast is Tocquevilles nadruk op burgerschap belangrijk, hetgeen tegelijkertijd een sterk argument is tegen verdere centralisering. Immers, wanneer gemeenten zelf taken krijgen, wordt het publieke belang tastbaar en daarmee burgerschap aangemoedigd. Hierdoor vormen gemeenten “scholen van vrijheid”, waarin mensen leren te participeren; men krijgt er in wezen praktijkles in politiek en democratie.

Ondanks dat Tocqueville benadrukt dat hier een grote verantwoordelijkheid en plicht ligt bij burgers zelf, kunnen gemeentes nadenken over hoe dit burgerschap institutioneel ruimte te geven. Hierbij dienen gemeentes op te treden als facilitator van de uitoefening van burgerschap, niet als vervanger van deze maatschappelijke verbanden. Daarnaast kan gedacht worden aan initiatieven voor meer directe democratie, zoals lokale referenda. Deze betrekken burgers en versterken civil society. In 2015 had slechts 30 procent van gemeente een referendumverordening.³⁷ Voorts zijn “burgerbegrotingen” een optie, waarbij burgers meebeslissen over (een deel van) het gemeentelijk budget. Mits de gemeenteraad het initiatief neemt en duidelijke kaders opstelt, kan dit waardevol zijn. Dit is ook gebleken uit enkele experimenten, zoals in Breda en Oldebroek.³⁸ Het versterkt het gevoel van eigenaarschap onder burgers en kan bijdragen aan een hoger politiek vertrouwen.

Vanuit dit idee van burgerschap dienen mensen zich te verenigen. Beide denkers leggen dan ook veel nadruk op de *little platoons* die het maatschappelijk middenveld vormen. Associaties vormen ontmoetingsplekken, scheppen verbinding tussen generaties en geven aanleiding tot gezamenlijk handelen. De samenleving wordt van onderop gevormd en georganiseerd; associaties stellen mensen in staat om problemen gezamenlijk aan te pakken. Hier is een belangrijke rol weggelegd voor de lokale politiek, daar deze verenigingen en instituties dient te beschermen en te faciliteren. Daarnaast is de lokale politiek in staat deze associaties te betrekken bij beleid, of dit nu over stikstof of over de komst van een azc gaat. Middels verenigingen kunnen mensen meedenken, meebeslissen en bijdragen. Bovendien gaat een sterk verenigingsleven individualisme tegen, omdat mensen beseffen dat het in hun persoonlijke belang is om zich voor hun naasten in te zetten. Dit kan bijdragen aan de aanpak van tal van grote hedendaagse problemen, zoals eenzaamheid, polarisatie en een alsmear uitdijende staat.

4. Conclusie

Duidelijk is dat Nederland de komende jaren voor grote uitdagingen staat. Er ligt een enorme woonopgave, Nederland is al enige tijd op het “stikstofslot” en er is een asielcrisis. Ook neemt het vertrouwen in de politiek af en mondt het noodzakelijke stevige debat regelmatig uit in excessen. Gemeenten krijgen hier direct mee te maken, blijkens de vele heftige protesten en bedreigingen. Juist in het vluchtige klimaat van onze huidige democratie en de crisissfeer die soms lijkt te overheersen, kan de bestendigheid van de lokale politiek voor rust, evenwicht en oplossingsgerichtheid zorgen. Dit vraagt niet om een technocratische benadering die “objectieve oplossingen” presenteert en aan burgers komt “uitleggen” of schaalvergroting om zogenaamd efficiëntie en effectiviteit te verbeteren, maar juist een politiek die dichterbij mensen staat. Essentieel hiervoor een herwaardering van het lokale. Waar uit Burke voornamelijk de prudentie en praktijkgerichtheid van de lokale politiek volgt, benadrukt Tocqueville de gemeente als “school van vrijheid”, het belang van burgerschap en machtsverdeling. Beiden geven veel aandacht aan de samenleving van onderop. Gezamenlijk leveren zij een stevig fundament voor de herwaardering van de lokale democratie

Literatuurlijst

Primaire literatuur:

- Burke, Edmund, *Bespiegelingen over de Revolutie in Frankrijk* (Amsterdam 2019).
- Tocqueville, Alexis de, *Over de democratie in Amerika. Integrale editie*, vertaald door Hessel Daalder en Steven van Luchene, bewerkt door Andreas Kinneging (Rotterdam 2011).

Secundaire literatuur:

- Allers, Maarten en Bieuwe Geertsema, ‘Geen grotere doelmatigheid door herindeling gemeenten’, COELO, 99 (2014) 4688, 406-409.
- Allers, Maarten, Joes de Natris, Harm Rienks en Tom de Greef, ‘Is small beautiful? Transitional and structural effects of municipal amalgamation on voter turnout in local and national elections’, *Electoral Studies* 70 (2021), 1-11.
- Bekkers, Hans, ‘Nederlandse Vertrouwt Gemeente Veel Meer dan Regering’, Binnenlands Bestuur, 29 augustus 2024, link: <https://www.binnenlandsbestuur.nl/bestuur-en-organisatie/bestuurscultuur/nederlandse-vertrouwt-gemeente-veel-meer-dan-regering> (geraadpleegd op 14 januari 2026).
- Buuren, Yara van, ‘Van kwaad tot kwader: dit is anderhalve maand boerenprotest’, Trouw, 28 juli 2022, link: <https://www.trouw.nl/binnenland/van-kwaad-tot-kwader-dit-is-anderhalve-maand-boerenprotest-b8ab0fb9/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F> (geraadpleegd op 20 januari 2026).
- Gannett Jr., Robert T., ‘Tocqueville and Local Government: Distinguishing Democracy’s Second Track’, *The Review of Politics* 67 (2005) 4, 721-736.
- Geertsema, Bieuwe, *The economic effects of municipal amalgamation and intermunicipal cooperation* (Groningen 2016).

- 4 Kinneging, Andreas, 'Een Beter Boek over Democratie Is Er Niet', in: Alexis de Tocqueville, *Over de democratie in Amerika. Integrale editie*, vertaald door Hessel Daalder en Steven van Luchene, bewerkt door Andreas Kinneging (Rotterdam 2011) 1065-1143.
- 4 Krieken, Koen van der, *Het lokale referendum in Nederland. Een verkenning van de lokale referendumpraktijk in Nederland en scenario's voor de toekomst* (Tilburg 2015).
- 4 Meer, Tom van der en Josje den Ridder, *Vertrouwen in de Politiek* (Den Haag 2025).
- 4 Meer, Tom van der, *Waardenloze Politiek* (Amsterdam 2024, derde druk).
- 4 Nederlandse Vereniging voor Raadsleden. 2025, 30 januari. 'Agressie en geweld tegen raadsleden neemt toe', *Nederlandse Vereniging voor Raadsleden*, 30 januari 2025, link: <https://www.raadsleden.nl/actueel/nieuws/agressie-en-geweld-tegen-raadsleden-neemt-toe/> (geraadpleegd op 14 januari 2026).
- 4 Scruton, Roger, *Fools, Frauds and Firebrands* (Londen 2019, derde editie).
- 4 Scruton, Roger, *How to be a Conservative* (Londen 2019, derde editie).
- 4 Veenbaas, Jabik, 'Edmund Burke: het Oog in de Revolutionaire Storm', in: *Bespiegelingen over de Revolutie in Frankrijk*, vertaald en ingeleid door Jabik Veenbaas (Amsterdam 2019).
- 4 Verbrugge, Ad, *De Gezagscrisis* (Amsterdam 2024, vierde druk).
- 4 Waling, Geerten en Wim Voermans, *Gemeente in de Genen. Tradities en Toekomst van de Lokale Democratie in Nederland* (Amsterdam 2024, vijfde druk).
- 4 Wanrooij, Annefleur van, 'Hoe het Lokaal Bestuur dit Jaar Verder Onder Druk Kwam Door 'Azc-Protesten': 'Ik Ken Geen Burgemeester die Nog Nooit Is Bedreigd'', 1Vandaag, 29 december 2025, link: <https://eenvandaag.avrotros.nl/artikelen/hoe-het-lokaal-bestuur-dit-jaar-verder-onder-druk-kwam-door-azc-protesten-ik-ken-geen-burgemeester-die-nog-nooit-is-bedreigd-162321> (geraadpleegd op 19 januari 2026).

Referentielijst

- 1 Geerten Waling en Wim Voermans, *Gemeente in de Genen. Tradities en Toekomst van de Lokale Democratie in Nederland* (Amsterdam 2024, vijfde druk) 15-33.
- 2 Idem, 33-39.
- 3 Idem, 217-223.
- 4 Tom van der Meer, *Waardenloze Politiek* (Amsterdam 2024, derde druk) 29-30 en 68-78. En: Ad Verbrugge, *De Gezagscrisis* (Amsterdam 2024, vierde druk) 57-59 en 248-259.
- 5 Waling en Voermans, *Gemeente in de Genen*, 128-132, 216-217 en 229-235.
- 6 Tom van der Meer en Josje den Ridder, *Vertrouwen in de Politiek* (Den Haag 2025). Kennisnotie van Sociaal en Cultureel Planbureau.
- 7 Nederlandse Vereniging voor Raadsleden. 2025, 30 januari. 'Agressie en geweld tegen raadsleden neemt toe', *Nederlandse Vereniging voor Raadsleden*, 30 januari 2025, link: <https://www.raadsleden.nl/actueel/nieuws/agressie-en-geweld-tegen-raadsleden-neemt-toe/> (geraadpleegd op 14 januari 2026).
- 8 Annefleur van Wanrooij, 'Hoe het Lokaal Bestuur dit Jaar Verder Onder Druk Kwam Door 'Azc-Protesten': 'Ik Ken Geen Burgemeester die Nog Nooit Is Bedreigd'', 1Vandaag, 29 december 2025, link: <https://eenvandaag.avrotros.nl/artikelen/hoe-het-lokaal-bestuur-dit-jaar-verder-onder-druk-kwam-door-azc-protesten-ik-ken-geen-burgemeester-die-nog-nooit-is-bedreigd-162321> (geraadpleegd op 19 januari

- 2026). En: Yara van Buuren, 'Van kwaad tot kwader: dit is anderhalve maand boerenprotest', *Trouw*, 28 juli 2022, link: <https://www.trouw.nl/binnenland/van-kwaad-tot-kwader-dit-is-anderhalve-maand-boerenprotest-b8ab0fb9/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F> (geraadpleegd op 20 januari 2026).
- 9 Hans Bekkers, 'Nederlandse Vertrouwt Gemeente Veel Meer dan Regering', *Binnenlands Bestuur*, 29 augustus 2024, link: <https://www.binnenlandsbestuur.nl/bestuur-en-organisatie/bestuurscultuur/nederlandse-vertrouwt-gemeente-veel-meer-dan-regering> (geraadpleegd op 14 januari 2026).
- 10 Jabik Veenbaas, 'Edmund Burke: het Oog in de Revolutionaire Storm', in: *Bespiegelingen over de Revolutie in Frankrijk*, vertaald en ingeleid door Jabik Veenbaas (Amsterdam 2019).
- 11 Edmund Burke, *Bespiegelingen over de Revolutie in Frankrijk* (Amsterdam 2019) 274-275.
- 12 Burke, *Bespiegelingen*, 106, 169 en 304-307.
- 13 Idem, 125, 262-265 en 296.
- 14 Idem, 78 en 279-286.
- 15 Idem, 124 en 353.
- 16 Idem, 173-177 en 282.
- 17 Idem, 101. En: Roger Scruton, *Fools, Frauds and Firebrands* (Londen 2019, derde editie) 12.
- 18 Roger Scruton, *How to be a Conservative*, (Londen 2019, derde editie) 20-21.
- 19 Alexis de Tocqueville, *Over de democratie in Amerika. Integrale editie*, vertaald door Hessel Daalder en Steven van Luchene, bewerkt door Andreas Kinneging (Rotterdam 2011) 21-30.
- 20 Tocqueville, *Over de democratie in Amerika*, 30.
- 21 Idem, 76-77 en 830. En: Andreas Kinneging, "Een Beter Boek over Democratie Is Er Niet." In: Alexis de Tocqueville, *Over de democratie in Amerika. Integrale editie*, vertaald door Hessel Daalder en Steven van Luchene, bewerkt door Andreas Kinneging (Rotterdam 2011) 1065-1143, aldaar 1109.
- 22 Idem, 56-57, 76-85 en 97-98. Citaat op pagina 83.
- 23 Idem, 76-85. En: Robert T. Gannett Jr., 'Tocqueville and Local Government: Distinguishing Democracy's Second Track', *The Review of Politics* 67 (2005) 4, 721-736, aldaar 724-726.
- 24 Idem, 87 en 102-105.
- 25 Idem, 56-57, 76-85 en 256-259.
- 26 Idem, 533-540.
- 27 Idem, 103-113, 541-544 en 723-759.
- 28 Idem, 541-544 en 558-561.
- 29 Idem, 209-215 en 544-549.
- 30 Waling en Voermans, *Gemeente in de Genen*, 72-75.
- 31 Idem, 203-211.
- 32 Maarten Allers en Bieuwe Geertsema, 'Geen grotere doelmatigheid door herindeling gemeenten', *COELO*, 99 (2014) 4688, 406-409. En: Bieuwe Geertsema, *The economic effects of municipal amalgamation and intermunicipal cooperation* (Groningen 2016).
- 33 Waling en Voermans, *Gemeente in de Genen*, 211-217.
- 34 Maarten Allers, Joes de Natris, Harm Rienks en Tom de Greef, 'Is small beautiful? Transitional and structural effects of municipal amalgamation on voter turnout in local and national elections', *Electoral Studies* 70 (2021), 1-11.
- 35 Waling en Voermans, *Gemeente in de Genen*, 211-223 en 229-235.
- 36 Idem, 119-122 en 142.
- 37 Idem, 246-253. En: Koen van der Krieken, *Het lokale referendum in Nederland. Een verkenning van de lokale referendumpraktijk in Nederland en scenario's voor de toekomst* (Tilburg 2015) 39-40.
- 38 Idem, 253-257.

Opinie stuk:

Eergerelateerd geweld en relationele dynamieken

Lisa Darouri

Eergerelateerd geweld is zeer complex. In essentie heeft het weinig te maken met eer, maar alles met schaamte, onzekerheid en de angst om controle te verliezen. In onze huidige samenleving leven veel mensen vanuit het gevoel niet goed genoeg te zijn of tekort te schieten. Schuld gaat over wat we doen, maar schaamte raakt wie we zijn. Het raakt de kern van onze identiteit, en juist daarom is dit thema zo diepgaand en ingewikkeld.

Lisa Darouri Aandachtfunctionaris Nederland

Schaamte ontstaat en leeft binnen hiërarchische systemen die vaak van generatie op generatie worden doorgegeven. Deze systemen komen voor in alle samenlevingen en worden binnen gezinnen en families versterkt door cultuur, traditie en overtuigingen.

Wanneer instanties zoals Movisie of Veilig Thuis naar eergerelateerd geweld kijken, ligt de focus vaak op wat zichtbaar is: de daad van geweld. Maar de wortel, de schaaamtecultuur en de diepgewortelde overtuigingen, blijft vaak buiten beeld.

Eergerelateerd geweld is niet slechts één gewelddadige handeling. Het is een cultuur, een manier van denken en leven die voor velen normaal voelt, omdat het hun waarheid is. Mensen handelen vanuit overtuigingen die zij als vanzelfsprekend hebben meegekregen. Binnen deze hiërarchische structuren zijn het vaak vrouwen, meisjes en kinderen die langdurig geestelijk en emotioneel geweld ervaren, dat zich kan opstapelen tot fysiek geweld en zelfs moord.

Ongeloof

Neem bijvoorbeeld het verhaal van een vrouw die, ondanks haar vroomheid binnen een religieuze context, jarenlang door haar eigen vader en broer werd misbruikt. De verwarring en het trauma waren zo diep dat zij uiteindelijk de religie verliet. Ze werd jarenlang vervolgd en zelfs als volwassen vrouw van in de veertig ontvoerd en opgesloten. Een broer kwam speciaal vanuit Marokko naar Nederland om haar 'terug te brengen' naar de Islam. Hulp bleef uit, mede omdat haar verhaal ongeloofwaardig werd gevonden: *"Imams doen zoiets niet, vaders beschermen hun dochters."* Ook dat ongeloof is onderdeel van eergerelateerd geweld.

Een ander voorbeeld is dat van een jonge moeder met drie kinderen die dreigde te worden ontvoerd naar het land van herkomst, terwijl de kinderen in Nederland zijn geboren. Dankzij ingrijpen vlak voor de Franse grens konden zij terugkeren en veilig blijven. Ook dit valt onder eergerelateerd geweld.

Of een vrouw die trouwt met een man terwijl zij al een kind heeft. De man voelt jaloezie en krenking en mishandelt het kind structureel wanneer de moeder afwezig is. Vanuit trots, schaamte en een gekrenkt eergevoel wordt het kind vernederd, gekleineerd en geslagen. Ook dit is eengerelateerd geweld.

Dan is er het meisje van vijftien dat besluit haar eigen weg te kiezen. Ze wordt door haar familie met de dood bedreigd, er worden leugens over haar verspreid zodat de buurt zich van haar afkeert. Ze raakt geïsoleerd en verstoten. Afwijking van de groepsnorm wordt niet verdragen. Ook dit, verstoting, isolatie, roddel en vernedering, is eengerelateerd geweld.

Dag in, dag uit ervaren slachtoffers pesten, kleineren, uitschelden, vernederen, bespugen en psychische terreur. Dit structurele geweld blijft vaak onzichtbaar. De samenleving ziet huiselijk geweld of een eermoord, maar niet het totaalplaatje: de langdurige dynamiek van controle, schaamte en macht die eraan voorafgaat.

Van generatie op generatie

Eengerelateerd geweld en de relationele dynamieken die daarbij horen, worden vaak van generatie op generatie doorgegeven. Het is een systemisch probleem dat ontstaat en voortbestaat binnen ongezonde relaties. Wanneer iemand opgroeit in een context waarin traditie, cultuur en religie deze dynamieken normaliseren, komt diegene terecht in een spanningsveld tussen loyaliteit en schaamte, tussen groepsdruk en de angst om sociale banden te verbreken.

Slachtoffers worden meestal stapsgewijs afhankelijk gemaakt. Er is sprake van geheimhouding, zwijgplicht en het ophouden van een façade naar de buitenwereld. Zo ontstaan er in feite twee werelden: de wereld van maskers, die zichtbaar mag zijn voor anderen, en de innerlijke wereld vol conflict, angst en verwarring. De voortdurende vrees om onmaskerd te worden, vergroot de druk en het isolement. Dit maakt eengerelateerd geweld diep relationeel, cultureel én tegelijkertijd universeel.

Deze dynamieken beperken zich niet tot gezinnen of families. Ze komen ook voor in andere hiërarchische systemen, zoals op de werkvloer of binnen religieuze instellingen. Denk aan een jonge vrouw die zich dienstbaar opstelt binnen de kerk, maar misstanden en manipulatie signaleert en dit benoemt. In plaats van

gehoord te worden, wordt zij geïntimideerd, bedreigd en uiteindelijk verstoten. Ook dit is een vorm van eengerelateerd geweld.

In Nederland wordt eengerelateerd geweld vaak smal benaderd. Het Landelijk Expertise Centrum richt zich voornamelijk op de islamitische context, terwijl Stichting FIER zich focust op sektes. Hoewel deze invalshoeken belangrijk zijn, gaat het in de kern om hetzelfde mechanisme: het onderdrukken van iemands vrijheid, identiteit en authenticiteit binnen hiërarchische systemen. Het raakt mensen, en in het bijzonder vrouwen, in hun recht om zichzelf te zijn en autonoom te leven.

Dat is pijnlijk, zeker in een land dat zichzelf ziet als vrij en gelijkwaardig. Toch leven veel vrouwen langdurig binnen een schaaamtecultuur die leidt tot chronische stress, burn-out, PTSS en een diep beschadigd zelfbeeld. Dit verlies aan zelfvertrouwen maakt het nóg moeilijker om hulp te zoeken of om geloofd te worden wanneer zij hun verhaal delen.

Het is daarom essentieel om te erkennen dat deze dynamieken ook binnen gezinnen worden doorgegeven. Gezonde gezinnen dragen een gezonde mindset over, maar ongezonde gezinnen geven ongezonde systemen en patronen door. Dit kennen we als (trans) generationeel trauma: generatietrauma verwijst naar wat iemand zelf meemaakt, terwijl transgenerationeel trauma betrekking heeft op wat is doorgegeven vanuit eerdere generaties maar denk ook aan cultussen en sektes.

In Nederland mogen we ons bewust zijn dat we allemaal gelijke rechten hebben. Identiteit, autonomie en authenticiteit zijn fundamenteel voor ieder mens, ongeacht gender, religie of achtergrond. Eengerelateerd geweld raakt ons daarom allemaal. Het ondermijnt sociale cohesie en versterkt polarisatie.

Eengerelateerd geweld gaat samen met gender-ongelijkheid, hiërarchisch denken, groepsdruk, radicalisering, angst- en schaaamteculturen. Juist daarom is het zo belangrijk dat we elkaar versterken in het bouwen aan gezonde gezinnen, dat we blijven investeren in dialoog, relationele vaardigheden en psychologische veiligheid. Door dit bespreekbaar te maken en te doorbreken, kunnen we een veilige, inclusieve samenleving nalaten aan de generaties die na ons komen.

Eengerelateerd geweld onder asielzoekers

In 2024 was ik aanwezig bij een conferentie over eengerelateerd geweld onder asielzoekers. Daar werd opnieuw duidelijk hoe kwetsbaar deze groep is. Vrouwen die vanuit verschillende landen naar Nederland komen en verblijven in asielzoekerscentra, lopen soms ernstig gevaar. Er zijn gevallen bekend waarin vrouwen zelfs zijn vermoord. Ook bekeerlingen van de islam naar het christendom ervaren binnen asielzoekerscentra veel dreiging en eengerelateerd geweld, juist omdat zij vaak tussen mensen verblijven die hun keuze als verraad zien.

Daarbij komt dat veel asielzoekers al zwaar getraumatiseerd zijn. Dat trauma nemen zij mee, waardoor situaties nog complexer worden. Binnen asielzoekerscentra is bekend dat eengerelateerd geweld voorkomt. Ook de IND erkent dit en besteedt hier op haar website aandacht aan. Tegelijkertijd zien we dat er veel losse initiatieven zijn: overheidsinstanties, NGO's en maatschappelijke organisaties werken ieder vanuit hun eigen rol aan dezelfde problematiek. Ondanks al deze inzet lijkt het probleem eerder toe te nemen dan af te nemen.

Juist daarom is er behoefte aan een brede alliantie in Nederland: een samenwerking waarin overheid, scholen, gezinnen, hulpverlening en maatschappelijke organisaties gezamenlijk inzetten op preventie, onderwijs en bewustwording. Alleen door samen te werken kunnen we kinderen, gezinnen en gemeenschappen weerbaarder maken en patronen doorbreken voordat geweld escaleert.

Juridisch gezien lopen politie en justitie tegen grenzen aan. Geestelijk geweld is sinds 2026 strafbaar, maar eengerelateerd geweld wordt nog steeds ondergebracht bij huiselijk, emotioneel of psychisch geweld. Er bestaat geen afzonderlijke wet die eengerelateerd geweld expliciet benoemt en strafbaar stelt. Ook hier is verandering nodig.

Veilig Thuis en Justitie

Instanties zoals Veilig Thuis en justitie werken samen, maar ook zij opereren binnen systemen die hiërarchisch zijn en deels voortkomen uit schaaamteculturen, zoals de kinderscherming en de vrouwenopvang, situaties die als taboe werden gezien in de jaren 50 en 60. Sinds de fusies naar Veilig Thuis rond 2015-2016 zijn

deze structuren (mindsets) samengebracht, maar dat betekent ook dat zij het probleem niet zelfstandig kunnen oplossen. Eengerelateerd geweld vraagt om een bredere maatschappelijke benadering.

Tot slot wil ik benoemen dat eengerelateerd geweld in sommige landen wordt gezien als norm: als cultuur, traditie of religie. Soms krijgt het bewust een andere naam. Zo wordt het geweld niet altijd erkend als eengerelateerd geweld, maar bijvoorbeeld als vrouwenmoord.

Toch is dat niet hetzelfde als femicide, dat specifiek betrekking heeft op moord binnen een (ex-)partnerrelatie. Ook begrippen als 'achterlating' worden in sommige landen vermeden, terwijl het gaat om mensen, vaak vrouwen en meisjes, die bewust worden achtergelaten in het land van herkomst omdat zij 'te Westers' zouden zijn geworden.

Woorden doen ertoe. Wanneer we andere termen gebruiken of blijven zwijgen, wordt het probleem niet kleiner maar groter. Eengerelateerd geweld is geen losstaand cultureel verschijnsel; het is een samenspel van traditie, cultuur, religie en hiërarchische systemen dat van generatie op generatie wordt doorgegeven.

Nederland moet de moed hebben om de juiste woorden te gebruiken en het gesprek niet te vermijden. Want wanneer wij zwijgen, groeit eengerelateerd geweld. Ik hoop en samen met velen, dat we hierover blijven spreken, blijven schrijven en blijven benoemen wat gezien moet worden.

Bronnenlijst

🔒 Brennkmeijer, N. V., Geerse, M. T., & Roggeband, C. M. (2008). *Eengerelateerd geweld in Nederland: Onderzoek naar de beleving en aanpak van eengerelateerd geweld*. Vrije Universiteit Amsterdam.

🔒 Centraal Bureau voor de Statistiek. (z.d.). *Huiselijk geweld; kerncijfers*. <https://www.cbs.nl>

🔒 Fier. (z.d.). *Feiten en cijfers over eengerelateerd geweld*. <https://www.fier.nl>

🔒 Immigratie- en Naturalisatiedienst. (2025). *Eengerelateerd geweld*. Ministerie van Justitie en Veiligheid. <https://ind.nl>

🔒 Movisie. (2020). *Meldcode bij (vermoedens van) eengerelateerd geweld*. <https://www.movisie.nl>

🔒 Politie Nederland. (z.d.). *Landelijk Expertisecentrum Eengerelateerd Geweld (LEC EGG)*. <https://www.politie.nl/informatie/landelijk-expertise-centrum-eer-gerelateerd-geweld.html>

🔒 Rijksoverheid. (2026). *Strafbaarstelling psychisch geweld (Wet aanpak psychisch geweld)*. Ministerie van Justitie en Veiligheid. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2025/07/10/contouren-strafbaarstelling-van-psychisch-geweld>

Van geldstroom naar gemeenschapszin

De Bezahlkaart als richtingwijzer voor een doelmatig en eerlijk bijstandsbeleid

Bart van Heck

1. Een stelsel op zijn grens

Het Nederlandse bijstands- en opvangstelsel raakt structureel overbelast. Gemeenten melden steeds hogere uitgaven en langdurige afhankelijkheid van uitkeringen. De arbeidsmarkt trekt aan, maar de uitstroom stukt. Lokale bestuurders spreken van een neerwaartse spiraal van woningtekort, armoede en administratieve overbelasting.

Daarbij komt de voortdurende toestroom van asielzoekers, waarvan een aanzienlijk deel na statusverlening aanspraak maakt op bijstand. Over de instroom is veel debat geweest, maar zelfs de meest ambitieuze maatregelen zullen de komende jaren slechts beperkt effect hebben. De vraag dringt zich op: **als we de hoeveelheid niet snel kunnen beïnvloeden, kunnen we dan wel de manier van ondersteuning verbeteren?** Daarmee verschuift de focus van "hoeveel" naar "hoe". En juist op dat terrein biedt onze oosterbuur Duitsland interessante lessen.

2. Duitsland als leermeester

In 2024 en 2025 voerden verschillende Duitse deelstaten de zogenoemde *Bezahlkarte für Geflüchtete* in. Het idee is ogenschijnlijk eenvoudig: wie in afwachting is van asiel of bijstand ontvangt geen contante uitkering meer, maar een betaalpas waarmee men enkel basisgoederen kan kopen bijvoorbeeld voeding, kleding, vervoer, basiszorg.

In Beieren is dit systeem inmiddels een vast onderdeel van het opvangbeleid. Binnen een jaar werden er meer

dan zeventigduizend kaarten uitgegeven. Volgens het vakblad *KOMMUNAL* (23 mei 2025) nam het aantal vrijwillige teruggekeerden met 28% toe, vooral in test-regio's zoals Greiz, en daalde de instroom van nieuwe aanmeldingen. Ambtenaren meldden dat "aanzuigende werking" afnam, mede doordat geld niet meer kon worden overgemaakt naar familie in het buitenland.

Ook in het Noord-Duitse Delmenhorst (Niedersachsen) werden effecten zichtbaar. De *Weser-Kurier* (28 mei 2025) berichtte dat het aantal te huisvesten asielzoekers daalde van de geplande quota naar slechts 202 personen. Burgemeester Heineken noemde de kaart een "*sinnvolle Alternative*" die tegelijk beheersbaarheid en redelijkheid bood.

In Mecklenburg-Voor-Pommeren trad de kaart eind 2024 in werking. Volgens NDR (28 augustus 2024, herzien 2025) constateerden lokale bestuurders een daling van administratieve kosten en een afname van instroomdruk, vooral doordat overboekingen onmogelijk werden. De opbrengst is dus reëel: gemeenten ervaren meer grip, uitkeringsuitgaven dalen, en het vertrouwen in de uitvoerbaarheid groeit.

Toch was het niet probleemloos. De *Süddeutsche Zeitung* (16 mei 2025) wees op de juridische kwetsbaarheid van de regeling, de beperking van contant geld roept vragen op over Europese mensenrechtenverplichtingen. Bovendien ontstonden er lokale ruilmarkten waar houders goederen omzetten naar cash. De *BILD* (8 december 2025) meldde technische vertragingen: pas één op de drie asielzoekers had tot

Bart van Heck is campagneleider geweest voor BBB in Drenthe en begeleider jeugdzorg. Daarnaast werkt hij nu als begeleider met mensen met een verstandelijke beperking, en runt een eigen bedrijf in ecologische ongediertebestrijding.

dat moment een kaart ontvangen door ICT-problemen, al werd wel een duidelijke "afschrikkingswerking" geconstateerd. Deze gemengde ervaringen leren iets belangrijks: er bestaat geen perfect stelsel, maar er bestaan wel instrumenten die gedrag, efficiëntie en draagvlak in één richting bewegen.

3. Wat dit voor Nederland betekent

Ons land staat voor dezelfde evenwichtsoefening: menswaardig ondersteunen, maar doelmatig blijven. Steeds meer Nederlanders vragen zich af waarom uitkeringen in contanten worden verstrekt. Dit terwijl basisbehoeften zoals huisvesting, energie, voeding, vaak al door publieke voorzieningen worden gedekt. Een betaalkaart kan daarin verandering brengen. Niet als straf, maar als structuur voor verantwoordelijkheid.

Wie bijstand ontvangt, gebruikt de kaart om noodzakelijke goederen te kopen; geldstromen worden transparanter, fraude en zwarte doorbetalingen verminderen.

Dat levert drie concrete voordelen op:

- Doelgerichtheid: De middelen worden besteed aan levensonderhoud, niet aan ontraceerbare transacties.
- Rechtvaardigheid: Werknemers en belastingbetalers zien dat hun bijdrage effectief wordt gebruikt.
- Minder aanzuigende werking: Wanneer het voordeel in contante koopkracht verdwijnt, verdwijnt ook de prikkel voor economische migratie.

Voor een partij als de BBB, die bestuurlijke redelijkheid en sociaal realisme hoog in het vaandel heeft, past dit

instrument binnen een bredere herziening van het sociaal vangnet: steun blijft beschikbaar, maar verspilling niet.

4. De menselijke en juridische maat

Menselijkheid blijft de kern. Volledige vervanging van geld door natura kan te ver gaan; een hybride model is de begaanbare weg. Denk aan een verhouding van 80% via kaart en 20% contant. Daarmee blijft een deel persoonlijke vrijheid behouden binnen duidelijke kaders.

Juridisch gezien is zo'n model goed verdedigbaar. Europese verdragen garanderen een menswaardig minimum, maar schrijven niet voor dat dit minimum in geld moet worden uitgekeerd. Duitsland laat zien dat zolang de voorziening niet discrimineert op nationaliteit en de basisbehoeften dekt, er ruimte is voor interpretatie.

De sleutel ligt in heldere communicatie: de kaart is geen straf, maar een middel om gemeenschapsgeld beter te beheren. Daarmee kan Nederland zich positioneren als land dat solidariteit koppelt aan verantwoordelijkheid, een kernwaarde waar ook BBB haar identiteit aan ontleent.

5. Naar een Nederlandse invoering

Een mogelijke route kan er als volgt uitzien:

Nederland start in 2026 met een pilotregeling in een aantal gemeenten met hoge bijstandslasten of opvangdruk bijvoorbeeld Rotterdam, Ter Apel, Enschede en Apeldoorn. Daar wordt bijstand deels via een betaalkaart uitgekeerd, met monitoring van de effecten op uitgavenpatroon, migratie, en maatschappelijke perceptie.

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en het Centraal Planbureau (CPB) kunnen de gedragsmatige en financiële effecten meten. Parallel loopt een juridisch adviestraject bij de Raad van State over de conformiteit met EU- en EVRM-normen.

Na een jaar volgt evaluatie. Als blijkt dat de regeling leidt tot minder misbruik, beter beheer en groter draagvlak, kan in 2028 de landelijke uitrol plaatsvinden. Daarmee krijgt Nederland niet alleen een nieuw instrument, maar vooral iets wat politiek zeldzaam is: een evenwicht tussen zorg, controle en rechtvaardigheid.

6. Wat de BBB kan betekenen

BBB heeft de unieke positie om dit thema geloofwaardig te dragen. De partij verbindt menselijke nuchterheid met bestuurlijke degelijkheid en spreekt kiezers uit stad én platteland aan. Zij kan het debat ontdoen van harde tegenstellingen en benadrukken dat efficiëntie en compassie elkaar niet uitsluiten.

Door het initiëren van een onderzoeksvoorstel en het bepleiten van proefregelingen kan de BBB laten zien dat sociale politiek niet draait om slogans, maar om resultaat. De boodschap aan de samenleving is eenvoudig: "Iedere euro die we uitgeven aan bijstand, moet helpen waar hij hoort bij levensonderhoud."

7. Conclusie

De *Bezahlkarte* is geen wondermiddel, maar ze symboliseert iets groters: de wil om sociale zekerheid te moderniseren zonder haar menselijke kern te verliezen. Duitsland toont dat verandering mogelijk is, mits stap voor stap en met oog voor rechtmatigheid.

Nederland kan deze lijn voortzetten: niet om minder sociaal te worden, maar om beter sociaal te zijn. BBB kan daarin een voortrekkersrol spelen, nuchter, eerlijk, en oplossingsgericht.

Een kaart die uitgaven richting geeft, maar mensen niet vernedert. Dat is de balans waar toekomstbestendig sociaal beleid naar moet streven: van geldstroom naar gemeenschapszin.

Literatuurlijst

- Weser-Kurier (28 mei 2025). "Weniger Flüchtlinge in Delmenhorst: Bezahlkarte ersetzt Bargeld."
- KOMMUNAL (23 mei 2025). "Bezahlkarte für Flüchtlinge: Wirkung und Wirklichkeit."
- Süddeutsche Zeitung (16 mei 2025). "Bayern: Vor einem Jahr wurde die Bezahlkarte für Flüchtlinge eingeführt."
- NDR (28 augustus 2024, herzien 2025). "MV will Bezahlkarte für Geflüchtete ab Dezember einführen."
- BILD (8 december 2025). "Monatelange Verzögerungen: Bezahlkarte scheitert an Behörden-Technik."

Bestrijding Rode Amerikaanse Rivierkreeft in Nederland

Een antropogeen natuurprobleem in combinatie met bestuurlijke paralyse

René van den Hoven

Dit essay onderzoekt het probleem van exotische invasieve rivierkreeftensoorten te maken hebben of gaan krijgen, wordt de stand van zaken per 2025 over de kennis rondom de best mogelijke bestrijding van de rode Amerikaanse rivierkreeft (*Procambarus clarkii*) samengevat. Voor deze soort, afgekort *P. clarkii*, is gekozen omdat deze momenteel nog de grootste schade veroorzaakt sinds 2000. Echter, nieuwe soorten dreigen anno 2025 ook een Nederlands probleem te worden.¹

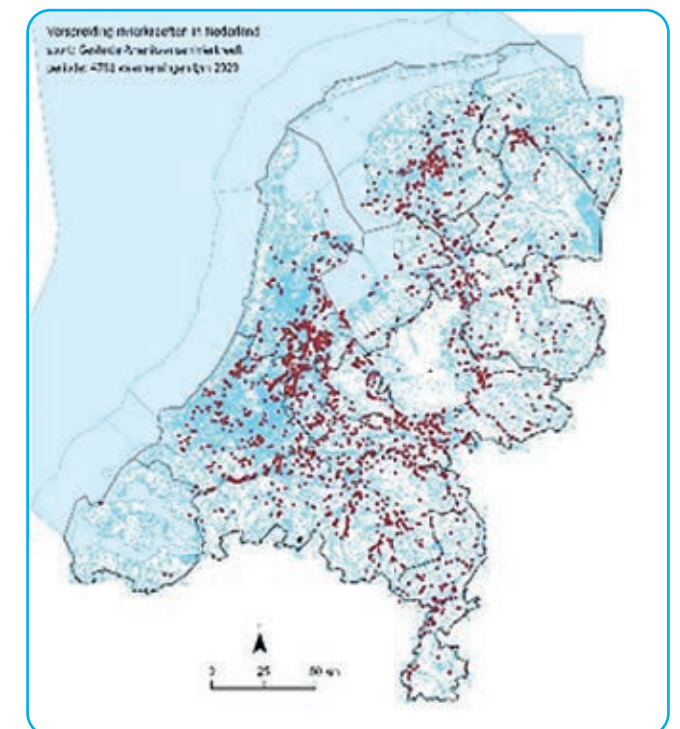
BIOLOGIE VAN P. CLARKII

1. De rode Amerikaanse rivierkreeft in Nederland

In 1985 was de rode Amerikaanse een bijzonderheid, maar door de tijd heeft de rivierkreeft zich massief verspreid over bijna heel Nederland. Vooral in West-Nederland, en rond een aantal grote steden zijn de populaties aanzienlijk. *P. clarkii* werd ooit geïmporteerd om in tuinvijvers of aquaria te houden. Ontsnapte en uitgezette exemplaren staan aan de basis van de populatie die later uitwaaiërde over Nederland. Overigens zijn ook voor consumptie levende rode Amerikaanse rivierkreeften vanaf de jaren 1980 geïmporteerd. Deze zijn waarschijnlijk allen geconsumeerd.

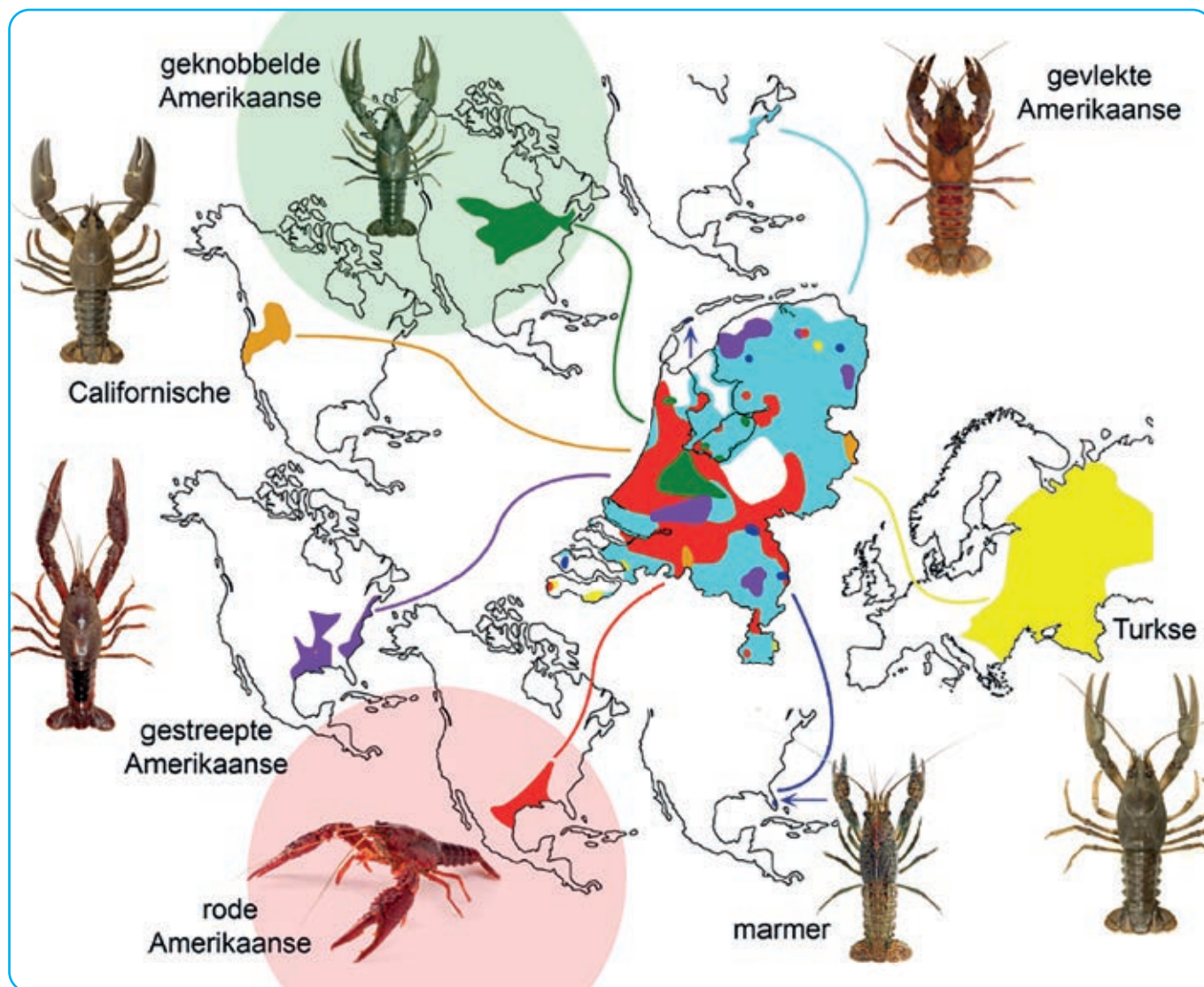
2. Rivierkreeften in het algemeen

De eerste rivierkreeften moeten 380 tot 300 miljoen jaar geleden ontstaan zijn uit een groep van zeekreeften (Audo et al., 2024).² In de daaropvolgende miljoenen jaren zijn er verschillende families met hun soorten

Figuur 1: Verspreiding van de rode Amerikaanse rivierkreeft. Bron: STOWA⁹

Em. Prof. dr. René van den Hoven studeerde af in 1977 aan de Universiteit Utrecht en specialiseerde zich in paardengeneeskunde. Na zijn promotie bekleedde hij managementfuncties bij Solvay Animal Health. In 2000 werd hij hoogleraar paardengeneeskunde aan de universiteit van Wenen, waar hij nu emeritus hoogleraar is. Hij is een erkend specialist, met diploma's van zowel het European College of Veterinary Pharmacology and Toxicology (ECVPT) als het College of Equine Internal Medicine (ECEIM), en is nog steeds actief als adviseur en bestuurslid in diverse organisaties voor paardenwelzijn en -gezondheid.

Figuur 2: Verspreiding van de gevestigde uitheemse rivierkreeften in Nederland (situatie 2024) en het gebied van herkomst. Bron: Koese et al., 2025.¹

ontstaan. Eén soort hiervan is de **Europese rivierkreeft** (*Astacus astacus*), de enige inheemse rivierkreeftensoort in Nederland.³ Deze soort is nu **extreem zeldzaam** geworden door de introductie van vooral de *P. clarkii*. De laatste soort is resistent tegen de kreeftenpest, maar heeft als drager de pest wel verbreid onder de gevoelige populaties van Europese rivierkreeften.

De veroorzaker *Aphanomyces astaci* werd als schimmel gezien, maar is sinds kort ingedeeld samen met diatomeeën en bruine algen in een groep genaamd de Chromista. De kreeftenpest heeft in heel Europa nagenoeg alle inheemse soorten uitgeroeid. Daarentegen floreren de resistente exoten weelderig. Inmiddels kennen we al minstens 7 exotische rivierkreeftensoorten (Fig. 2) die binnen de EU een bedreiging vormen of gaan vormen voor de laatste restpopulaties van inheemse soorten en de ecologie.

Er zijn meer dan 640 soorten rivierkreeften in de wereld. In twee gebieden komen de meeste soorten voor: het zuidoosten van de Verenigde Staten en in Zuid-Australië. Verschillende factoren dragen bij aan het succes van de zoetwaterkreeften. Zo kunnen ze **kortere of langere periodes buiten het water overleven**. In tegenstelling tot de meeste andere ongewervelde bodembewoners van zoetwater habitats leven veel rivierkreeftensoorten relatief lang en worden ze daarbij ook groot. De meeste rivierkreeften kunnen voor hun zuurstofverzorging van in water opgelost zuurstof naar atmosferische zuurstof overschakelen.⁴ Op het moment dat een water te weinig zuurstof bevat verhuizen de kreeften naar de oevers. Veel soorten overleven zelfs periodes van droogte door hollen te graven waarin de lucht vochtig blijft. De gravende rivierkreeften zijn ook nog zeer aangepast aan vrij lage zuurstofgehalten in water.⁵

3. Eten en gegeten worden

Rivierkreeften eten bijna alles, van planten, insecten, bladafval tot kleine vissen. Ze beschadigen waterplanten vaak ernstig. Rivierkreeften kannibaliseren elkaar zelfs af en toe!⁶ Rivierkreeften, vooral de jonge exemplaren, zijn dan weer zeer belangrijke prooien in rivierecosystemen en vormen de belangrijkste voedselbron voor veel dieren, waaronder vissen, amfibieën, reptielen en vogels.

4. Levenswijze en gedrag *P. clarkii*

De rode Amerikaanse rivierkreeft, ook wel de rode moeraskreeft (*Procambarus clarkii*) is één van de meest invasieve rivierkreeftsoorten ter wereld. Nog voordat *P. clarkii* haar agressie kwijt kon op de Europese kreeftjes, waren de laatste al nagenoeg ten onder gegaan aan de kreeftenpest. In Europa kunnen in hoge dichtheden van *P. clarkii* voorkomen (b.v. > 1 exemplaar/m²). De soort past zich makkelijk aan aan verschillende omgevingen zoals beken, meren en zelfs grotten. De kreeften graven hollen om te broeden maar ook om het grondwater te bereiken. Rivierkreeften behoren tot de grootste ongewervelden die in het Nederlandse zoete wateren voorkomen. Gemiddeld worden ze ongeveer 15 cm groot in Noordwest-Europa.

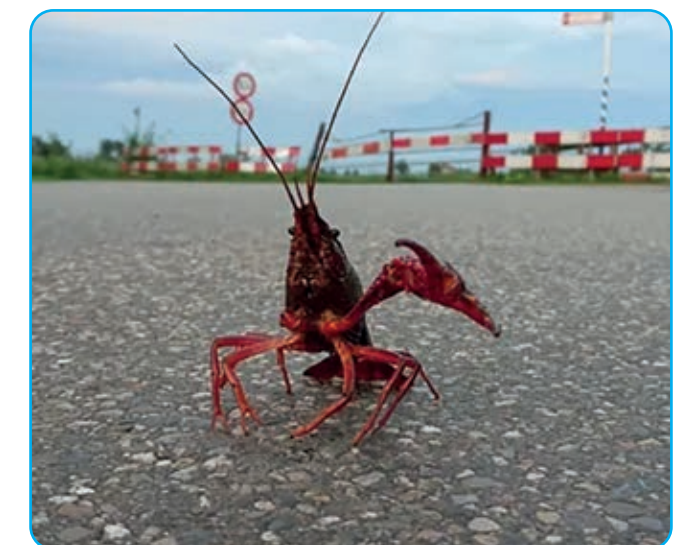
5. Levensduur

Kreeften groeien gedurende hun hele leven. Daarom moeten ze regelmatig hun harde exoskelet vervangen. Jonge exemplaren vervellen meermaals in een jaar; oudere exemplaren slechts één of twee keer per jaar in gematigde streken. De periode van vervelling is een gevaarlijke tijd voor het individu. Daarom vindt dit plaats in de gegraven hollen, totdat het nieuwe, grotere exoskelet is uitgehard. Volwassen vrouwtjes vervellen vlak nadat ze een partner gevonden hebben. *P. clarkii* kan in Europa tot zes jaar oud kan worden (gemiddelde levensduur 3,5 – 4,0).⁷ Dit is iets langer dan in Louisiana, de staat van hun oorsprong. Daar leeft de soort in het wild doorgaans niet langer dan twee tot vijf jaar.⁸

6. Leefomgeving

Omdat de *P. clarkii* tijdelijk een alleseter is, voldoen veel habitats met voldoende voedsel en schuilplaatsen voor de succesvolle overleving van de soort. In hun oorspronkelijke habitat, de moerassen van Louisiana, groeit de populatie exponentieel in het natte seizoen

na een periode van droogte. Halverwege het daaropvolgende natte seizoen en gaan de oudere kreeften dan op zoek naar een nieuwe plek in een volgend moeras. Dit trekgedrag komt ook voor in Nederland. Zo voorkomt de soort de negatieve effecten van overbevolking. *P. clarkii* komt in Nederland vooral voor in ondiepe, stilstaande wateren. Waterlichamen met slecht onderhouden beschoeiingen vormen geen hindernis om te vestigen. De soort kan ook tegen licht zout water en zelfs tegen veel fosfaat,⁹ maar niet tegen zuur water (pH < 5.5). De Nederlandse winter is in elk geval geen probleem voor de kreeften in de hollen die ze iedere nazomer tot midden in de herfst massaal graven om veilig hun voortplanting te voltooien. In het voorjaar verlaten grote aantallen volwassen geworden kreeften deze schuilplaatsen op zoek naar een nieuw gebied. Deze dieren vertonen ook vaak wandelgedrag, dat ertoe leidt dat de kreeften zich jaar na jaar verder verspreiden tot in de kleinste slootjes.¹⁰

6.1. Graafgedrag

P. clarkii maakt twee soorten hollen: oeverhollen en landhollen (Figuur 3, 4). De grote meerderheid van de dieren in oeverhollen lijkt zich binnen de eerste 50 centimeter uit de waterkant te bevinden. De gangen lijken daarbij niet langer dan 75 cm te zijn. Landhollen zijn tot maximaal 5 meter van de waterkant aangetroffen in west Nederland.

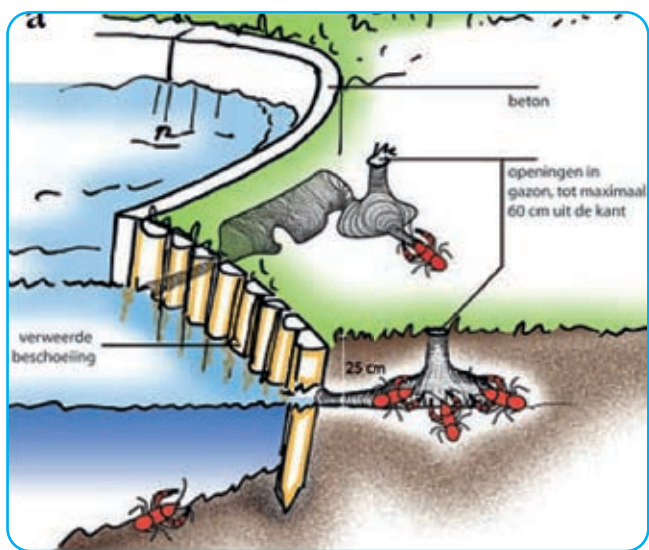
De ei-afzet is voor vrouwtjes vermoedelijk de belangrijkste aanleiding om (land)hollen te graven. Het maximale volume van een vers gegraven hol van een individuele kreeft bedraagt 1,26 liter aarde. Per seizoen wordt tussen 30–80 liter aarde per meter verplaatst in gebieden met hoge *P. clarkii*

dichtheden.^{10,11} Dit graafgedrag zorgt er ook voor dat er extra bodemmateriaal in de watergang gebracht wordt wat **op sommige plekken tot wel 25% extra baggeraanwas** kan leiden.¹²

6.2. Dagritme

Overdag rusten de dieren uit in de zelf gegraven holen, terwijl ze 's nachts actief worden. Dan gaan ze opzoek naar voedsel en als omnivoor eten ze alles van plantaardig tot dierlijk materiaal, zowel vers als half vergaan. Bij de nachtelijke activiteit in hun biotoop vermijden ze de aanwezige roofdieren niet. Door de vraatzucht beschadigen ze op grote schaal vele waterafhankelijke lokale ecosysteem voor inheemse waterdieren, zoals diverse soorten vissen, amfibieën, kevers en zelfs broedvogels. Waterplanten zijn essentieel voor het waterzuurstofgehalte, het doorzicht en de zuurgraad.¹³ Dit zijn drie KRW-parameters voor de waterkwaliteit.

Rivierkreeften zorgen door hun graas- en graafgedrag voor verslechtering van de waterkwaliteit.¹⁴ Bovendien ondermijnen ze de veiligheid omdat oevers en beschoeiingen ernstig worden ondermijnd. Zo erg dat door de graafgangen oevers zelfs afkalven. De graafactiviteit wordt sterker beïnvloed wordt door de grondwateromstandigheden dan door het bodemtype. Kreeften stoppen alleen met graven als de grondwaterstand slechts iets onder het oppervlak bevindt.¹⁵ Een recente ontdekking is dat rivierkreeften ook graag gebruik maken van drainagebuizen om in te schuilen.⁹ Wat hier precies de impact van is, is niet geheel duidelijk. Mogelijk leidt dit tot een vermindering van het watervoerend vermogen van de buis.

Figuur 3: Oever- en landhol van *P. clarkii*.
Bron: Koese en Vos¹¹

7. Voortplanting

P. clarkii volgt in Nederland deels de strategie zoals die op een leven in de subtropische moerassen van Louisiana is afgestemd. In NW Europa wordt slechts één generatie of broedsel per jaar voortgebracht zoals uit de data van Koese et al., (2025)¹⁷ wordt geïllustreerd. Als de watertemperatuur daalt beginnen de vrouwtjes beginnen vanaf de late zomer tot de herfst met de productie van de nieuwe generatie.

Jonge vrouwtjes zijn vanaf een leeftijd van 2-3 maanden al vruchtbaar, maar hoe groter en dus ouder het vrouwtje is, des te meer eieren ze kan afzetten. Ze zijn bovendien aantrekkelijker voor de mannetjes. In de paartijd bevechten de mannetjes elkaar om met zoveel mogelijk vrouwtjes te kunnen paren. De paring vindt plaats in een graafgangetje, waarin ook het mannetje ook tijdelijk verblijft. Daarmee is het kwetsbare vrouwtje beschermd. Haar oude exoskelet heeft ze afgeworpen en het nieuwe is nog te zacht.

De paring leidt niet direct tot bevruchting, de vrouwtjes bewaren het zaad voor later als de eitjes worden afgezet worden. De landelijke piek van de ei-afzet lijkt bereikt te worden in oktober. Vanaf november zijn er nog weinig vrouwtjes met eitjes, daarentegen zijn er vooral vrouwtjes met juveniele kreeftjes onder de staart te vinden.¹⁷ Deze net uitgekomen jongen blijven in het hol bij hun moeder. Ze moeten nog twee keer vervellen voordat ze zelfvoorzienend zijn.¹³

Reeds vanaf augustus verschijnen er grote aantallen vrij-levende jonge dieren in het water, die aanvankelijk nog wat groeien. Vanaf december stagneert de groei grotendeels om pas weer vanaf eind maart een doorstart te maken. Vanaf dat moment gaat het snel: binnen 2 à 3 maanden wordt een lengte van 6 cm bereikt. Een belangrijke eigenschap van de *P. clarkii* is de succesvolle broedzorg en het grote aantal eitjes dat afgezet wordt (meest 100-300 stuks, het maximum 600 stuks).

De levenscyclus van ei tot vruchtbare dier van de rode rivierkreeft is relatief kort. Bij de gunstige omstandigheden in Louisiana kan er in vierenhalve maand een nieuwe generatie zijn ontstaan.¹⁶ In Louisiana zijn er het hele jaar door vrouwtjes die eieren uitbroeden of jongen dragen te vinden. In koudere landen wordt als snel komt de groei geremd zodra de temperatuur onder de 12 °C zakt.^{17,18}

8. De Kreeftentrek

De rode rivierkreeft vertoont twee soorten gedrag: een zwerffase met korte pieken van hoge bewegingssnelheid, en een immobiele fase in de eigen leefomgeving verkeert. Tijdens de reproductieperiode kunnen mannetjeskreeften op zwerftocht gaan en binnen vier dagen tot wel 17 km van hun geboorteplaats afleggen.

9. Economische kosten en bestrijding in het algemeen

In 2024 stelt Wageningen Environmental Research stelt dat tot nu toe een landelijke schade-inventarisatie noch voor de ecologie **noch voor de economie niet gekwantificeerd is**. Enige indicatie kan wel gegeven worden aan de hand van een paar praktijkgevallen. Zo kosten de reparaties van de infrastructuur en oevers van de watergangen in de gemeente Maassluis jaarlijks **ca. €10.000**. Het **Hoogheemraadschap Delfland** schat dat alleen al ter bescherming van onderwaternatuur €13 miljoen nodig is in het eerste jaar en daarna **ongeveer €7,3 miljoen per jaar aan vervolgmaatregelen**.

Ook in België zijn er geen specifieke economische cijfers openbaar gemaakt. Een grove schatting voor Europa als geheel zou op jaarbasis voor invasieve kreeftensoorten als *P. clarkii* meer dan €53 miljoen per jaar bedraagt (rapport EU, 2014). Omwille van de ecologische schade is bestrijding of populatie beheersing wel gerechtvaardigd.

Alles wijst erop¹⁹ dat een groot aandeel van de nieuwe generatie *P. clarkii* in de periode juli-augustus een lengte van meer dan 6 cm heeft bereikt. In deze tijd zijn de dieren het meest efficiënt te vangen. Voor de *P. clarkii* wordt **aanbevolen om de vangintensiteit te concentreren in de periode juni-september**. Proeven lieten zien dat de vangintensiteit steeds zeer hoog was in de periode tussen juni en september. Deze aanbeveling leunt op de levenscyclus, zoals uit het onderzoek van Koese et al., (2025) duidelijk werd.¹⁷

Op grote schaal en langdurig wegvangen van de uitheemse rivierkreeften werkt in principe. Van 2021 tot 2022 werd bij een praktijkproef in een polder in de Krimpenerwaard ongeveer 4.500 kilo rivierkreeft (waarschijnlijk *P. clarkii*) gevangen. Daarna keerde de plantengroei terug in de totaal kaal- en leeggevreten sloten. De **kosten en de moeite waren hoog**. Het Hoogheemraadschap van Rijnland schat dat voor

haar beheergebied het wegvangen minstens 20 tot 25 miljoen euro per jaar gaat kosten en mag nu nog steeds (anno herfst 2025) alleen door beroepsvissers gedaan worden.

Het droogpompen van poelen heeft ook maar een beperkt effect, door de aanwezigheid van diepe oeverholten en een sliblaag waarin de kreeften weg kruipen zodra het water daalt. Het uitzetten van paling bleek de meest effectieve bestrijdingsmethode. Er wordt aangegeven er minder *P. clarkii* in de poelen met paling zijn, dan in de droog gepompte poelen en de controlepoelen waar alleen gevangen wordt. Een opvallend bijkomend resultaat is dat de palingen zich vooral lijken te richten op de kleinere rivierkreeften bij hun rooftochten. De grotere individuen blijven dan achter. De verjonging van de rivierkreeftpopulaties wordt daarmee wel verstoord.

10. Commerciële vangst van rivierkreeft als bestrijding

Het huidige bedrijfsmodel van beroepsvissers op rivierkreeft is eenvoudig wat betreft technische opzet en bedrijfsstructuur.²⁰ Afgezet tegen het **gemiddelde loon** in de primaire sectoren (landbouw en visserij) van **€ 23,50 per uur**, is de rivierkreeftvisserij met gemiddeld **€ 8,50 per uur** momenteel geen rendabele activiteit. De rivierkreeftvisserij is dan hooguit in de zomermaanden (als een nevenactiviteit) en als er scherp op de kosten wordt gelet rendabel te krijgen.

Een probleem vooraf is dat de rivierkreeften slechts heel beperkt houdbaar blijven en niet geschikt zijn om onbewerkt in te vriezen. De grote vangstpiek in de zomer zet de prijzen in de nichemarkten daarom onder druk. De WUR heeft voorheen economische analyses gemaakt, maar er is een heroriëntering nodig omdat er de laatste jaren veel is veranderd. **De opkomst van gespecialiseerde rivierkreefthandelaren en de grotere vraag naar rivierkreeft is nooit bestudeerd.**

De vangst piek ligt in de (na)zomer. Daarnaast **ligt de visserij van september tot december helemaal stil omdat dan het vissen met fuiken verboden is**. Vissen met de minder efficiënte kreeftkorven mag nog wel. Het controleren van een fuik kost voor een ervaren rivierkreeftvisser gemiddeld zo'n 12 minuten per val. Bij een normale hoeveelheid van 150 vallen/1000 hectare, kost **het dus 30 uur per week om alle fuiken 1 keer te controleren**. Met een afleverprijs van rond € 5,- tot €

7,50 kan het dat voor de bestaande rivierkreeftvisser interessant gaan worden. Toch zullen in de winter met de vangst van rivierkreeften amper iets te verdienen met de visserij.

REGELS DIE BETREKKING
HEBBEN OP DE RODE
AMERIKAANSE RIVIERKREEFT

11. EU Regels

Omdat EU recht boven het recht van de lidstaten staat is hier kort samengevat wat de EU voorschrijft voor de omgang met de *P. clarkii*:

- Procambarus clarkii (P. clarkii) staat op de Unielijst van zorgwekkende invasieve uitheemse soorten (Verordening (EU) nr. 1143/2014). Deze soort is opgenomen in de Vrijstelling bevissing Chinese wolhandkrab en uitheemse rivierkreeften. Daar-door is in Nederland (commerciële) bevissing en transport van levende kreeften voor consumptie mogelijk.
- Deze verordening verbiedt o.a. het opzettelijk intro-duceren, houden, kweken, vervoeren, verhandelen en uitzetten van soorten op de Unielijst (artikel 7).
- Lidstaten moeten bij vroege signalering zo snel mogelijk uitroeingsmaatregelen nemen.
- Als een soort al wijdverspreid is en uitroeiing niet haalbaar is, moeten lidstaten beheersmaatregelen nemen om verdere verspreiding te voorkomen en schade te beperken (artikelen 7 en 19).
- In technische richtsnoeren staat dat voor wijdver-spreide soorten (zoals P. clarkii in veel EU-landen) vooral proportionele bestrijding, indamming en herstelmaatregelen verwacht worden.

12. Nederlandse regels

De EU-regels zijn in Nederland als volgt omgezet: Verantwoordelijkheid & handhaving in nationale wetgeving.

- NVWA , (dus MLVV) voert het exotenbeleid uit en geeft feitenbladen, risicobeoordelingen en richtlijnen (zie ook gedateerde fact sheet https://www.nvwa.nl/documenten/dier/dieren-in-de-na-tuur/exoten/risicobeoordelingen/factsheet-ro-de-amerikaanse-rivierkreeft)
- Provincies zijn verantwoordelijk voor de uitvoe-ring van maatregelen in het veld.
- Waterschappen hebben vaak een rol bij waterbe-heer en bestrijding.

De mogelijkheden om uitheemse rivierkreeften te bestrijden worden uitgebreid. Er mag een aantal nieuwe selectieve vangtuigen worden ingezet en water-beheerders kunnen na aanpassing van de regelgeving die gepland is in 2025 hun eigen vergunningsloze personeel inzetten.²¹

12.1. Vrijstelling voor vissers

Er bestaat een praktische vrijstelling:

- Sportvissers mogen kreeften op kleine schaal voor eigen gebruik wegvangen, als zij een VISpas en met maximaal 2 hengels vissen (met fuiken is verboden). Ze mogen de vangst zelf consumeren, maar niet in de handel brengen.
- Beroepsvissers van de Unielijst P. clarkii, vangen, vervoeren en verkopen. De voorwaarden daarvoor zijn vastgelegd door RVO en de minister.

13. De praktijk

De bovenstaande klink allemaal goed geregeld. Het probleem is echter dat alles vanuit de optiek van de visserij geregeld is. Voor beheersing en bestrijding van invasieve exoten is een ander denkkader nodig. Er zijn nog steeds grote praktische hindernissen om tot een efficiënte bestrijding van P. clarkii te komen. Het probleem is de exclusieve toestemming voor beroepsvisser om rivierkreeften met vistuig te vangen. Maar zelfs dit is een zwaar gebureaucratiseerd proces zoals allemaal te lezen in het Handboek rivierkreeft-visserij Nederland (2023). In 2023 stonden nog geen 100 bedrijven als binnenvisserij geregistreerd (waar-onder enkele coöperatieve verenigingen). Slechts een enkeling vangt alleen maar rivierkreeften. Toch verhandeld ongeveer een derde van de zoetwater visserijbedrijven de bijvangst van rivierkreeften.

Om P. clarkii te mogen vangen moet men eerst inge-schreven zijn als binnenvisser, maar personeel mag binnenkort ook vangen. De beroepsvisserij is in Nederland streng gereguleerd, er geldt een verplichte registratie, waarbij met een accountantsverklaring moet worden aangetoond dat dat de aanvrager beschikt over rechten voor minimaal 250 ha viswater en een bruto-inkomen van minimaal € 8.500,00- per jaar. Om aan viswater te komen, moet worden onderhan-deld met waterbeheerders. Zij bezitten in principe als eigenaars van het water de visrechten. Een visrecht kan gehuurd worden voor alle toegestane soorten zijn of voor bepaalde soorten zoals de P. clarkii. De huur-overeenkomsten heeft een maximale looptijd van 6 jaar.

13.1. Gebruik van beroepsvistuig

In het Reglement voor de Binnenvisserij 1985 staan de verschillende toegestane vistuigen beschreven die zijn toegestaan om gebruikt te worden in de sport en beroepsvisserij. In principe mag er voornamelijk gevist wordt met fuiken of en twee type kreeftenkorven. Echter de rivierkreeft kan moeilijker ontsnapt uit de fuik dan uit een kreeftenkorf.

14. Aanpak in Nederland

In 2023 vond de vorige minister van Landbouw nog steeds vol dat beroepsvissers moeten worden ingezet bij de oplossing van het probleem. Momenteel worden door waterschappen verschillende alternatieve mogelijkheden onderzocht om naast bevissing door beroepsvissers ook specifieke rivierkreeft-bestrijders in te zetten. Hiervoor zal de huidige regelgeving in de loop van 2025 door het ministerie van LVVN aangepast gaan worden zodat er met selectieve vangtuigen ook door medewerkers van waterschappen en andere overheden op rivierkreeften gevestigd mag worden.

Hiermee blijft de vraag wat vervolgens te doen met de rivierkreeften als ze eenmaal uit het water zijn. Deze belofte om hier aanvullende beroepsgroepen aan toe te voegen (brief van der Wal aan Kamer) is per begin september 2025 nog niet ingelost. Er heerst de mening dat de volledige uitroeiing van P. clarkii in open water meestal niet haalbaar is. De focus op preventie en vroege signalering, lokale verwijdering, indamming, gerichte bestrijding lijkt inmiddels een gepasseerd station. Verschillende waterschappen zijn hiertoe recent met monitoring begonnen. Delfland is in 2023 begonnen met monitoring van rivierkreeften op de gebruikelijke meetpunten van ons brede ecologisch meetnet. In 2025 zijn alle meetpunten eenmaal bezocht, en dan volgt een analyse van deze data in relatie tot de andere ecologische gegevens. In de waterkwaliteitsrapportage over 2023 worden de eerste resultaten van deze monitoring gepresenteerd.

15. Standpunt van de
Uni van Waterschappen

De uitheemse rivierkreeft, zoals de Amerikaanse rivierkreeft, moet tot een beheersbare omvang teruggebracht worden. Zeker op plaatsen waar ze veel overlast bezorgen. Maar er is eerst meer onder-zoek nodig naar de manieren waarop dat het beste kan. De waterschappen vinden dat de verantwoorde-

lijke partij, het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV), het kreeftenprobleem moet oplossen

16. Aanpak in andere EU-landen

Op dit moment lijkt het er nog niet op dat er in een EU-land dat de succesformule voor bestrijding gevonden is. Italië (Friuli-Venezia-Giulia, LIFE-project) en de gerichte acties in België (LIFE / RIPARIAS, lokale uitdroging & barrières) behoren tot de meest over-tuigende successen binnen de EU. Veel succesvolle projecten verliepen onder gelijke voorwaarden: klein-schalige of geïsoleerde wateren, snelle actie, droog-zetten, handmatige verwijdering, vangkooien en fuiken, afsluitende barrières en langdurige monitoring.

16.1. Korte opsomming op geslaagde projecten

- Italië (Friuli-Venezia-Giulia, LIFE-project): groot-schalige, goed gedocumenteerde actie waarbij tienduizenden P. clarkii werden verwijderd en bij een aantal locaties succesvolle uitroeiing werd bereikt door intensieve vangst met lokale maat-regelen en monitoring. Dit is een van de helderste EU-cases van lokale uitroeiing.
- België (LIFE RIPARIAS, CrayWatch e.a.): succesvolle verwijdering in geïsoleerde vijvers (leeg laten lopen, twee jaar drooghouden, semi-ingebiede barrières, plus sterk inzet op eDNA-monitoring en burger-participatie. Deze aanpak leverde concrete lokale successen en goede protocollen op. riparias.bebopco.be
- Zwitserland: vaak genoemd als succesvol voor de toepassing van barrières om stroomopwaarts te komen en gecombineerde methoden. De lessen uit Zwitserland worden vaak als model gebruikt in EU-projecten.

Men moet wel realiseren dat de uitroeipogingen in sterk met elkaar verbonden systemen zoals riviernetwerken, grootschalige wetlands veel vaker mislukkingen of beperkte effecten opleveren.

17. De chronologie van het
bestuurlijke acties

- Rond 2016: Nederland regelde een vrijstelling waardoor uitheemse rivierkreeften (zoals de Amerikaanse rode rivierkreeft) door beroepsvis-sers gevangen, levend verhandeld en geconsu-meerd mogen. Zie Kennisplatform Rivierkreeft.

- 2020: In beleidsstukken en de Regeling Natuur-
bescherming is die aanpak verder vormgegeven;
er werd expliciet genoemd dat bevissing als
beheersoptie is toegestaan, omdat kosteneffectieve
uitroeiing vaak niet haalbaar is. Zie Kennisplatform
Rivierkreeft.
- 29 maart 2023: een wijziging in de Uitvoerings-
regeling visserij/Visserijwet (Staatscourant publicatie)
bevatte actualisaties die samenhangen met het
visserijbeleid en ook praktische uitvoeringsaspecten
van bevissing. Dit is een recente formele wijziging
in de uitvoeringsregelgeving. (Officiële Bekend-
makingen)
- 2020-2025: STOWA / waterbeheer-onderzoek en
MKBA's (maatschappelijke kosten-baten) onder-
bouwen dat grootschalige uitroeiing vaak niet
kosteneffectief is en dat langdurige, geïntegreerde
beheermaatregelen noodzakelijk zijn. Recent
overzichtswerk (2025) vat deze inzichten samen.
(STOWA, kenniscentruminsecten.nl)
- 2025: NVWA geeft actuele factsheet op 14-01-
2025 maar die baseert zich nog steeds op de
laatste update: 26-7-2022), deze bevestigt dat
de soort zich verder uitbreidt en dat monitoring
en beheer nodig blijven. (NVWA)

Nog door de vorige demissionaire regering is in 2021
is het 'Bestuurlijk Overleg Programma beheersings-
aanpak uitheemse rivierkreeft' opgezet. Dit overleg
resulteerde in mei 2023 in een plan van aanpak,
gebaseerd op de vier voorspelbare pijlers:

- 1 Verdere verspreiding tegengaan,
- 2 Rivierkreeften wegvangen,
- 3 Waterecosystemen versterken zodat de natuur zelf
de aantallen kan reguleren, en
- 4 Meer onderzoek doen.

Begin 2024 becijferde de toenmalige demissionaire
minister van LNV dat alleen al het wegvangen van de
kreeften in Nederland jaarlijks tientallen miljoenen
euro's zou kosten.

18. Visserijbelangen

Het ministerie van LVVVN mag de uitvoering van de
bestrijding van de uitheemse rivierkreeften uitbesteden
aan de provincies, maar heeft daarvoor onder Minister
van der Wal in het geval bewust geen gebruik gemaakt
van die mogelijkheid. Dat heeft alles te maken met
de belangen van de beroepsvisserij. Van oudsher
beschouwde het ministerie commerciële bevissing

van de rivierkreeften als een effectieve beheersmaat-
regel. De exoten zijn daarom onder de Visserijwet
gebracht. Dat betekent dat alleen beroepsvisseren ze
grootschalig met vistuig als kreeftenkorven en -fuiken
mogen vangen en vrijgesteld zijn van het verbod op
handel en vervoer.

19. De rol van waterschappen en de juridische patstelling

De Waterschappen mogen *P. clarkii* nog niet actief
bestrijden. Er kan wel een ontheffing worden aan
gevraagd voor onderzoek. De soort valt formeel onder
de Visserijwet en daarmee onder de verantwoordelijk-
heid van het ministerie van LMVV of provincies, niet
van waterschappen.

De waterschappen in West-Nederland vroegen de UU
om uit te zoeken hoe de handelingsruimte is en dat
valt tegen. De minister van LNVN is de enige eindver-
antwoordelijke. De inzet op commerciële visserij door
beroepsvisseren bleek vooralsnog inefficiënt, de te kleine
kreeften waren niet te vermarkten en werden over
boord gezet. Daarmee is er in ieder geval een populatie
behouden om in een volgend seizoen te vangen.
De waterschappen zijn met de ongeschikt gebleken
regelgeving wel vleugellam geschoten. Binnen
STOWA delen waterschappen ervaring en methoden
voor bestrijding van plaagsoorten. De werkgroep
benadrukt dat de huidige aanpak gefragmenteerd is
en dat de regierol bij de provincie ligt. Tegelijkertijd
dragen waterschappen financieel bij, terwijl ze
formeel weinig bevoegdheden hebben (STOWA)

ANNEX 1

1. Letterlijke wetteksten

a. Verordening (EU) nr. 1143/2014 (Invasieve uitheemse soorten)

- Artikel 7 (lid 1): "Ledenstaten nemen alle noodzakelijke
maatregelen om ervoor te zorgen dat soorten op de Unielijst...
niet worden opzettelijk geïntroduceerd, gehouden, gekweekt,
vervoerd, verhandeld of losgelaten."
- Artikel 19: "Voor soorten op de Unielijst die wijdverspreid
zijn, nemen Ledenstaten beheersmaatregelen om verdere
verspreiding en schade te beperken."
- "Ledenstaten voeren herstelmaatregelen uit om ecologische
veerkracht te versterken, schade te herstellen en inheemse
soorten en habitats te beschermen."

b. Nederland – Taken van Rijk, provincies en waterschappen Uit Informatiepunt Leefomgeving:

- Provincies zijn verantwoordelijk voor bestrijding van invasieve
soorten uit bijlage VC van het Besluit kwaliteit leefomgeving.
- Minister van LNV heeft een vrijstelling verleend voor uitheemse
rivierkreeften zoals *Procambarus clarkii*, zodat bevissing als
beheersmaatregel mogelijk is.

- Waterschappen zijn alleen wettelijk verantwoordelijk voor
muskusratten en beverratten; overige soorten, waaronder de
rivierkreeft, vallen niet onder hun taakgebied.(Informatiepunt
Leefomgeving, Kennisplatform Rivierkreeft, plaagsoorten.nl
Coalitie "werkgroep Plaagsoorten"

Literatuurlijst

- Koese B, Wissink J & Janssen Y (2025) De levenscyclus van de
rode en geknobbeld Amerikaanse rivierkreeft in Nederland:
implicaties voor beheer. EIS2025-24, EIS Kenniscentrum
Insecten, Leiden.
- Audo et al., (2024): Reviewing fossil crayfishes. In: BOOK
OF ABSTRACTS International Association of Astacology
Symposium 24.p.10, ISBN 978-953-6202-16-4
- Home - Kennisplatform Rivierkreeft Kennisplatform Rivier-
kreeft: Exoot uit de sloot!, <https://rivierkreeft.nl/>
- McMahon BR (2002). Chapter 9, Physiological adaptation to
environment. Pp. 327-76, In: Biology of Freshwater Crayfish.
Holdich DM (ed.). Blackwell Science, Oxford, UK
- McMahon BR and Hankinson JJ (1993). Respiratory adaptations
of burrowing crayfish. Freshwater Crayfish 9:174-82.
- <https://www.astacology.org/AboutCrayfish.asp?uid=Guest>.
- Chucholl C (2011). Population ecology of an alien "warm water"
crayfish (*Procambarus clarkii*) in a new cold habitat. Knowledge
and Management of Aquatic Ecosystems 401, 29.
- Smart, A.C., D.M. Harper, F. Malaisse, S. Schmitz, S. Coley, A-C.G.
de Beauregard. 2002. Feeding of the exotic Louisiana red
swamp crayfish, *Procambarus clarkii* (Crustacea, Decapoda),
in an African tropical lake: Lake Naivasha, Kenya. Hydrobio-
logia 488: 129-142.
- Stowa Rivierkreeften, update 2025. <https://www.stowa.nl/deltafacts/waterveiligheid/beoordelen-waterkeringen/rivierkreeften-update-2025/>
- Middendorp H (2022): Wat moeten we met de Amerikaanse
rivierkreeft. Tijdschrift Milieu.
- Koese, B. & J. Vos 2012. Graafactiviteiten van de de rode
Amerikaanse rivierkreeft (*Procambarus clarkii*). Overzicht van
de omvang in het beheergebied van het Hoogheemraadschap
van Delfland en Hoogheemraadschap van Rijnland.
Het Stichting EIS-Nederland, Leiden.
- Gylstra et al.,(2016). Verspreiding van rivierkreeften en risico's
voor baggeraanwas in het beheergebied van Waterschap
Rivierenland. H2O: 5.
- Roessink I & Ottburg FGWA, Deltatactsb, STOWA
- Van der Meulen M et al., (2009). "Effecten van exotische rivier-
kreeften op de KRW-maatlatscores." H2O 42(14/15): 41-43.
- Barnes et al., (2024). Crayfish are like onions: Peeling back
the layers on the burrowing behaviors of red swamp crayfish
(*Procambarus clarkii*). IAA24 - Book of abstracts, ISBN
978-953-6202-16-4
- Huner, J.V. and J.E. Barr. 1991. Red swamp crayfish, biology
and exploitation (3rd ed). Louisiana State University, Baton
Rouge, Louisiana, USA.
- Ackefors, H. 1999. The positive effects of established crayfish
introductions in Europe. In Gherardi, F. and Holdich, D.M. (eds.)
Crustacean Issues 11: Crayfish in Europe as Alien Species
(How to make the best of a bad situation?) A.A. Balkema,
Rotterdam, Netherlands: 49-61.
- Global Invasive Species Database (GISD). 2011. *Procambarus
clarkii*. Available from <http://www.issg.org/database/species/ecology.asp?si=608&fr=1&sts=sss&lang=EN>. Accessed 14
November 2011.
- Koese B, Wissink J & Janssen Y (2025) De levenscyclus van de
rode en geknobbeld Amerikaanse rivierkreeft in Nederland:
implicaties voor beheer. EIS2025-24, EIS Kenniscentrum
Insecten, Leiden.
- Schrijver et al.,(2023). Achter het net : verdien capaciteit voor
beroepsvisseren op exotische rivierkreeften in Nederland: de
economische haalbaarheid van exotische rivierkreeftvisserij
in Nederlandse binnenwateren. Wageningen, Wageningen
Environmental Research.
- H2O Actueel (/H2o-Actueel) . 21 Februari 2024

Opiniestuk: de Architectuur van de Ernst

Morele ernst in een tijd van sentiment, conservatisme als verantwoordelijkheid

Peter Taams

Beschouw dit schrijven niet als een steriele exercitie voor de ivoeren torens van de academie, waar men doorgaans meer bezig is met de juiste voornaamwoorden dan met de fundamente van onze beschaving. Het is wat mij betreft een verkenning, geschreven met de nuchtere wetenschap dat we op een berg puin staan terwijl de fanfare beneden vrolijk doorstroomt. De argumenten zijn wellicht niet allemaal even keurig opgepoetst of in een bureaucratisch gelid gedwongen; er zitten rafelrandjes aan, zoals aan een pak na een lange nacht in een bar in Lissabon of Beiroet. De wetenschappelijke purist zal ongetwijfeld struikelen over de non-chalance waarmee ik door het intellectuele mijnenveld huppel, maar wie zich druk maakt over de symmetrie van de reddingsboten terwijl de Titanic verticaal staat, heeft de ernst van de situatie simpelweg niet begrepen. Dit stuk is mijn poging om tussen de brokstukken van onze cultuur te zoeken naar wat nog wél waarde heeft, wars van het hysterische sentiment dat tegenwoordig voor moraal moet doorgaan. Het is een onvolmaakte zoektocht, jazeker, persoonlijk, maar in een tijd waarin de waarheid wordt geofferd op het altaar van de goede bedoelingen, is een eerlijke verkenning wellicht het meest subversieve dat men nog kan ondernemen.

Introductie, de werkelijkheid als geschenk en opgave

Ik schrijf dit artikel vanuit een diepe overtuiging: het christelijk geloof is niet slechts een troostrijk zingeving-verhaal voor de binnenkamer, maar biedt de meest

overtuigende verklaring voor de wereld zoals die zich feitelijk aan ons voordoet. De werkelijkheid is dikwijls krankzinnig, weerbarstig en getekend door lijden, maar zij vertoont ook een diepe, bijna tastbare rationaliteit. Het christendom doet recht aan beide zijden van deze medaille. Het erkent de orde van de kosmos, maar verliest de realiteit van kwaad, schuld en morele verplichting nooit uit het oog. Denkers als Emanuel Rutten en Arie van den Beukel hebben de afgelopen decennia laten zien dat het christelijk theïsme geen achterhaald reliëf uit het verleden is. Integendeel, het biedt een coherent antwoord op metafysische vragen waar het strikte naturalisme, de leer dat alles reduceerbaar is tot materie en toeval, structureel het zwijgen toe moet doen. Waarom is er iets en niet veeleer niets? Waarom is wiskunde zo onredelijk effectief in het beschrijven van de natuur? Het naturalisme heeft hier geen antwoord op, terwijl het christelijk realisme de wereld ziet als een 'gegeven' orde, geschapen door een rationeel Intellect.

Deze overtuiging is niet vrijblijvend; zij heeft fundamentele consequenties voor hoe we naar de samenleving kijken. Als de werkelijkheid in laatste instantie niet 'maakbaar' is door menselijke wilskracht, maar 'ontvangen', dan ligt een conservatieve houding voor de hand. Conservatisme is in deze zin geen starre ideologie of een blinde hang naar vroeger, maar een noodzakelijke erkenning van menselijke begrensdheid. Ik vind het eerder een gezond wantrouwen tegenover de grootste morele schema's en utopische projecties die pretenderen de wereld naar eigen hand te kunnen zetten.

Epistemologisch vertrouwen, de erfenis van Alvin Plantinga

Om te begrijpen waarom ik, de conservatief, zo hecht aan traditie, moeten we eerst naar de bronnen van onze kennis kijken. In dit verband is de epistemologie van Alvin Plantinga cruciaal. Plantinga heeft het intellectuele landschap verandert met zijn betoog dat geloof in God properly basic kan zijn. Dit betekent dat religieuze overtuigingen rationeel gerechtvaardigd kunnen zijn zonder dat ze hoeven te rusten op een waterdichte bewijsketen van andere overtuigingen. Ik vind dit een bevrijdend inzicht. Het ondermijnt de modernistische eis, geworteld in de Verlichting, dat alleen methodisch afgedwongen en empirisch bewezen kennis legitiem is. Plantinga herstelt het vertrouwen in wat hij de 'gegevenheid' noemt: de overtuigingen die ons voorafgaan en dragen, zoals ons geheugen, ons moreel besef en onze intuïtie dat de buitenwereld echt bestaat.

Voor de conservatieve levenshouding is dit fundament essentieel. Als we alles eerst rationeel moeten bewijzen voordat we het mogen geloven, snijden we de banden door met de diepste bronnen van menselijke wijsheid. Onomstotelijk bewijzen doe je alleen in de wiskunde en de formele logica. Buiten de wiskunde, in de natuurkunde, de biologie en zeker in de politiek of de theologie spreken we eigenlijk nooit van 'bewijs'. We spreken van empirische rechtvaardiging of cumulatieve aanwijzingen. Conservatisme is in essentie het vertrouwen in overgeleverde intuïties. We vertrouwen de traditie niet omdat we blind zijn, maar omdat we erkennen dat de rede van één individu nooit kan opwegen tegen de gecumuleerde wijsheid van honderden generaties voor ons. Mijn eigen aanvaarding van het christelijk geloof is daarom geen vlucht uit de wereld, maar een manier om haar fundamente serieus te nemen. Het correspondeert met een morele orde waaraan wij ons te verhouden hebben, een orde die ons moreel aanspreekt nog voordat wij erover na hebben gedacht.

Conservatisme als anti-ideologie en tragisch realisme

Vanuit dit 'christelijk realisme' kom ik bij de politieke uitwerking, waarbij ik het werk van Bart Jan Spruyt als leidraad hanteer. Een kernstelling in zijn denken is dat conservatisme principieel wantrouwig staat tegenover ideologieën. Een ideologie is immers een poging om de duizelingwekkende complexiteit van de werkelijkheid te reduceren tot een abstract schema of een politieke blauwdruk.

Dit wantrouwen is niet voortgekomen uit theoretische nufjes, maar uit de bloedige lessen van de geschiedenis. De conservatieve houding sluit hier naadloos aan bij Edmund Burke. Burke waarschuwde tijdens de Franse Revolutie al dat een samenleving een organisch gewas is, geen machine die je simpelweg kunt 'ontwerpen' of 'repareren'. Wanneer je de wortels van de traditie doorsnijdt om ruimte te maken voor een rationeel ideaal, eindig je niet in een utopie, maar in chaos en uiteindelijk in tirannie. Bovendien erkent het conservatisme de tragische dimensie van het bestaan. Niet alle problemen zijn oplosbaar. Niet elk conflict tussen waarden kan harmonieus worden beslecht. Deze tragiek is diep geworteld in het christelijke mensbeeld, waarin de mens zowel 'geschapen' (met oneindige waardigheid) als 'gevalen' (met een blijvende neiging tot het kwade) is. Een politiek die deze spanning ontkent, de politiek van de maakbaarheid, vervalt onvermijdelijk tot dwang.

Michael Oakeshott beschreef politiek daarom treffend als de zorgvuldige omgang met bestaande instituties. Politiek is geen instrument voor maatschappelijke verlossing, maar een manier om de samenleving bewoonbaar te houden. De conservatief benadert de maatschappij zoals Burke voorstelde: met de schroom van iemand die een zieke ouder verzorgt, niet met de arrogantie van een ingenieur die een apparaat reviseert, of van iemand die een bv runt. Ik refereer natuurlijk aan Mark Rutte. In economische zin hield hij de winkel open. Maar in existentiële zin was het rampzalig. Hij liet een land achter dat zijn eigen verhaal niet meer kent. Hij heeft de 'gegeven orde' vervangen door een 'manageable chaos'. Rutte was in feite de curator van de verweesde samenleving.

Het christelijk geïnspireerde realisme echter beschermt ons tegen de gevaarlijke illusie dat we elk onrecht bij de wortel kunnen uittrekken. Juist omdat de christen weet dat de uiteindelijke verlossing buiten de geschiedenis ligt, kan hij de politiek bevrijden van haar gevaarlijke, bijna religieuze pretenties.

Het fundament van de staat, de paradox van Böckenförde

Dit brengt ons bij een van de meest urgente vragen van onze tijd: waarop rust onze democratische rechtsstaat? Vaak wordt gedacht dat de staat neutraal is en zijn eigen fundamente schept via wetgeving en contracten. Maar hier wrekt zich een grote denkfout, die treffend is beschreven door de Duitse jurist Ernst-Wolfgang

Peter Taams verenigt de analytische scherpheid van de Business Intelligence-specialist met de culturele fijnzinnigheid van de Registervinoloog. Zijn intellectuele fundament ligt echter in zijn christelijke levensovertuiging en een voortdurende studie van historie, theologie en ethiek. Door het lezen van zowel klassieke als hedendaagse denkers vormt hij zijn visie op het conservatisme. Daarin pleit hij voor een herwaardering van bestendige morele waarden als kompas voor de moderne tijd.

Böckenförde. Zijn beroemde paradox luidt: "De liberale, geseculariseerde staat leeft van voorwaarden die hij zelf niet kan garanderen."

De staat kan de uiterlijke orde handhaven met sancties en politie, maar hij kan de innerlijke deugden die nodig zijn voor een vrije samenleving niet dwingend opleggen. Denk aan offervaardigheid, eerlijkheid, publieke trouw en een besef van plicht. Zodra de staat deze deugden probeert af te dwingen, verliest hij zijn liberale karakter en wordt hij totalitair. De staat is dus afhankelijk van instituties die buiten zijn machtsbereik liggen: het gezin, de kerk, de lokale gemeenschap.

Zelfs een fervent secularist als Paul Cliteur heeft moeten toegeven dat de seculiere rechtsstaat historisch en moreel alleen robuust kan blijven als zij rust op een joods-christelijke fundering. Zonder deze wortels blijft er slechts 'orde zonder innerlijke instemming' over. We zien dit vandaag de dag om ons heen: de overheid probeert elk maatschappelijk probleem politiek op te lossen, waardoor zij zichzelf overvraagt en het maatschappelijk middenveld verstikt. Een conservatisme dat dit vergeet, verwordt tot louter technisch management of, erger nog, tot het bittere ressentiment dat we bij veel moderne 'rechts' zien. Echt conservatisme begrijpt dat de vitale kracht van een samenleving in haar 'voorpolitieke' bedding ligt.

Een asymmetrische noodzaak

De relatie tussen het christelijk geloof en het conservatisme is fundamenteel asymmetrisch, en ik vind het belangrijk die balans goed te begrijpen. Het conservatisme heeft het christendom simpelweg nodig om niet te verharden. Zonder de notie van genade, de erkenning van de zondeval en het besef van een overstijgende orde, kan conservatisme makkelijk omslaan in een kille verdediging van privileges of een lege nostalgie naar 'vroeger'. Het christendom biedt de normatieve diepte en het mensbeeld dat nodig is om weerstand te bieden aan het blinde geloof in vooruitgang.

Omgekeerd geldt dit theologisch gezien niet: het christendom is geen politieke ideologie en kan in elke staatsvorm overleven. Op sociaal en cultureel niveau heeft het christendom het conservatisme wél nodig. Zonder een conservatieve houding ten opzichte van instituties, liturgie, vorm en discipline, dreigt het geloof te vervloeien in de subjectieve ervaring van het individu.

In een tijdgeest die wordt gedomineerd door emoties en kortstondige trends, biedt het conservatisme de bedding waarin het geloof kan wortelen.

Zoals J.H. Bavinck suggereerde in En voort wentelen de eeuwen: de geschiedenis staat niet op zichzelf, maar in verbinding met een orde die de tijd overstijgt. Zonder de 'kroon' van de instituties verliest "het kruis" zijn publieke relevantie. Wanneer deze bedding wegvalt, resteert er slechts een kille contractmaatschappij. De burger is dan geen medemens meer, maar een rechts-subject dat enkel nog de mazen in de wet zoekt.

De crisis van de moderne moraal, emotivisme en sentiment

Waarom voelt het huidige publieke debat dan zo verstikkend aan? Vandaag de dag beweegt het conservatisme zich in een lastige spagaat, geconfronteerd met wat ik het 'morele pathos' van de progressieve cultuur noem. We zien dit dagelijks in de media. Morele taal wordt dikwijls niet gebruikt om een waarheid te ontdekken, maar als een retorisch wapen om de ander de maat te nemen. Conservatieve posities worden zelden op hun merites beoordeeld; ze worden weggezet als 'onmenselijk' of 'achterhaald'.

Om dit te begrijpen, moeten we de diagnose van Alasdair MacIntyre in zijn meesterwerk After Virtue serieus nemen. MacIntyre stelt dat we leven in een tijd van 'emotivisme'. Dit is een toestand waarin morele uitspraken niet langer verwijzen naar een objectieve werkelijkheid of een gedeelde traditie, maar slechts uitingen zijn van persoonlijke voorkeur en emotie. Wanneer iemand zegt: "Dit is fout", bedoelt hij eigenlijk: "Ik vind dit niet fijn".

In een dergelijk klimaat is echte morele discussie onmogelijk geworden. Wat rest is emotionele manipulatie. De moderne criticus spreekt niet meer vanuit een gedeeld besef van deugd, maar vanuit een individueel gevoel van verontwaardiging dat onmiddellijk tot een universele norm wordt verheven. Dit verklaart de agressie in het debat: wie niet meegaat in het sentiment van de dag, wordt niet gezien als een dwalende denker, maar als een moreel defect persoon.

Charles Taylor omschrijft dit als een verschuiving in ons 'morele imaginarium'. Waar de moraal vroeger verankerd was in de structuur van de kosmos, is zij nu 'expressief' en 'therapeutisch' geworden. Het gaat

om het tonen van de juiste emoties en het bevestigen van de eigen identiteit. Christelijk conservatisme verzet zich tegen dit sentimentalisme door de moraal weer te verankeren in de werkelijkheid – een orde die onafhankelijk is van onze vluchtige gevoelens en die van ons vraagt dat wij ons aan haar conformeren. Ik kan het ook anders zeggen, progressiviteit is vaak niets anders dan de arrogantie van degenen die toevallig nu leven. Door de traditie, de "democratie van de doden" te negeren, leveren we onszelf over aan de grillen van de dag en de laatste vluchtige woede van social media. De rede van één individu (of één generatie) is een lachertje vergeleken bij de gecumuleerde wijsheid van eeuwen.

Traditie en de bescherming van het middenveld

Traditie is in dit kader geen statisch verleden, maar een vitale overdracht. Het is, zoals Chesterton het noemde, "de democratie van de doden". Het geeft een stem aan hen die ons voorgingen, zodat we niet worden overgeleverd aan de tirannie van de huidige mode. Spruyt spreekt hierover als verantwoordelijkheid tegenover zowel vorige als toekomstige generaties.

Deze intergenerationele ethiek herinnert ons eraan dat het leven 'ontvangen' is. Instituties zoals het gezin en de lokale gemeenschap zijn de dragers van deze overdracht. Sociologen als Robert Nisbet hebben terecht gewezen op het verband tussen het verval van deze instituties en de groeiende sociale atomisering. Wanneer de tussenliggende verbanden tussen individu en staat wegvallen, blijft de mens eenzaam en kwetsbaar achter, overgeleverd aan de macht van de bureaucratie en de markt. Het christelijke begrip van de zondeval vormt hier een cruciale correctie op het moderne optimisme. Omdat we weten dat de mens feilbaar is, pleiten we voor subsidiariteit: problemen moeten op het laagst mogelijke niveau worden opgelost. De staat moet geen instrument voor sociale engineering zijn, maar een begrensde macht die ruimte laat voor maatschappelijke verantwoordelijkheid en deugd. Conservatisme heeft de taak om deze 'voorpolitieke' ruimten vurig te beschermen.

Conclusie, een kompas in de storm

Christelijk conservatisme, zoals verwoord door denkers als Bart Jan Spruyt, biedt geen eenvoudige blauwdruk voor een utopie. Maar het biedt wel iets veel kostbaarder: een moreel kompas en een besef van ernst. Het herinnert ons aan onze begrensdeheid, het belang van onze wortels en de schoonheid van verantwoorde-lijkheid.

In een tijd van ideologische versnelling en culturele ontworteling vormt dit denken geen vlucht naar het verleden. Ik vind het een dappere poging om het heden bewoonbaar te houden voor onszelf en onze kinderen. Zonder het christendom wordt het conservatisme bitter; zonder een conservatieve bedding dreigt het christendom op te gaan in het morele sentimentalisme van de tijdgeest.

In hun samenwerking ligt de enige serieuze weerklank tegen de normatieve leegte van onze tijd. Nuchtere, bescheiden politiek streeft niet naar het paradijs op aarde, maar tracht de hel te voorkomen. Dat doen we door trouw te blijven aan de waarheid die ons is overgeleverd, in het besef dat we niet de auteurs, maar de beheerders van deze wereld zijn.

Literatuurlijst

Bavinck, J. H. (1952). En voort wentelen de eeuwen. Brevier. Berlin, I. (1969). Four Essays on Liberty. Oxford University Press. Beukel, A. van de. (1990). De dingen hebben hun geheim. Ten Have. Böckenförde, E.-W. (1976). Staat, Gesellschaft, Freiheit. Suhrkamp. Burke, E. (1790). Reflections on the Revolution in France. Cliteur, P. B. (2010). The Secular Outlook. Wiley-Blackwell. Fortuyn, P. (1995). De verweesde samenleving. A.W. Bruna & Zoon MacIntyre, A. (1981). After Virtue. University of Notre Dame Press. Nisbet, R. (1953). The Quest for Community. Oxford University Press. Oakeshott, M. (1991). Rationalism in Politics. Liberty Fund. Plantinga, A. (1983). "Reason and Belief in God." In: Faith and Rationality, red. A. Plantinga & N. Wolterstorff. University of Notre Dame Press. Plantinga, A. (2000). Warranted Christian Belief. Oxford University Press. Spruyt, B. J. (2003). De lof van het conservatisme. Balans. Taylor, C. (2004). Modern Social Imaginaries. Duke University Press.

Bijtijds

colofon

Bijtijds is een uitgave van het Wetenschappelijk Bureau van de BoerBurgerBeweging (BBB).

De in dit magazine geuite meningen en standpunten zijn uitsluitend die van de betreffende auteurs en weerspiegelen niet noodzakelijkerwijs het standpunt van het Wetenschappelijk Bureau van BBB of van BBB in het algemeen.

Auteurs Bijtijds #4

Sebas Lammers, Bart van Heck, Lisa Darouri, Em. Prof. dr. René van den Hoven en Peter Taams

Redactie

Drs. Stephan Nuij en Niek Kelders MSc & MA

Uitgever

Wetenschappelijk Bureau BBB

E: wetenschappelijkbureau@boerburgerbeweging.nl

I: wetenschappelijkbureaubbb.nl

Verschijningsfrequentie

Tweemaandelijks (5 keer per jaar)

Copyright

© 2026 Wetenschappelijk Bureau BBB. Overname van artikelen is toegestaan met bronvermelding